

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Mezinárodních Studií

Bakalářská práce

**Kulturní politika Spojených států a Sovětského
svazu v okupovaném Německu
1945-1949**

Tereza Vorlová

vedoucí práce PhDr. Ota Konrád

Praha 2007

Čestné prohlášení

Já, Tereza Vorlová, narozená 17.4.1984 prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Kulturní politika Spojených států a Sovětského svazu v okupovaném Německu 1945-1949“ zpracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 26.6.2007

1. Úvod.....	5
2. Literatura k tématu	7
3. Definice kulturní politiky.....	9
4. Sovětská kulturní politika.....	11
4.1 Základy sovětské kulturní politiky	11
4.2 Cíle a premisy sovětské politiky v Německu.....	12
4.3 Počátky působení sovětské propagandy v Německu	13
4.4 Činitelé kulturní politiky v okupační zóně	13
4.4.1 SMAD.....	13
4.4.2 <i>Kulturbund</i>	15
4.4.3 Dům kultury Sovětského svazu a Společnost německo-sovětského přátelství	16
4.5 Oblasti působení kulturní politiky	18
4.5.1 Film a divadlo	18
4.5.2 Literatura	19
4.5.3 Výtvarné umění.....	20
4.5.4 Oslavy a svátky	21
4.5.5 Média.....	21
4.5.5.1 Rozhlas	21
4.5.5.2 Tisk.....	22
4.6 Prostředky implementace kulturní politiky	25
4.6.1 Cenzura	25
4.6.2 Monopolizace informačních zdrojů	25
4.7 Vývoj sovětské kulturní politiky	26
5. Americká kulturní politika	28

5.1	Vznik americké zahraniční kulturní politiky.....	28
5.2	Počátky amerického působení v Německu.....	29
5.3	Činitelé kulturní politiky v okupační zóně	31
5.3.1	OMGUS.....	31
5.3.2	Amerika-Häuser	32
5.4	Oblasti působení kulturní politiky	34
5.4.1	Film a divadlo	34
5.4.2	Literatura	37
5.4.3	Výtvarné umění.....	37
5.4.4	Média.....	39
5.4.4.1	Rozhlas	39
5.4.4.2	Tisk.....	40
5.5	Prostředky implementace kulturní politiky	42
5.5.1	Cenzura	42
5.5.2	Monopolizace informačních zdrojů	43
5.6	Vývoj americké kulturní politiky v Německu	44
6.	„Sovětizace“ vs. „amerikanizace“	45
7.	Závěr.....	47
8.	Abstract.....	50
9.	Seznam použitých zkratk.....	54
10.	Použitá literatura:.....	55

1. Úvod

Po německé kapitulaci v souladu s usneseními spojeneckých konferencí přešla 5.června 1945 správa Německa do rukou Spojenecké kontrolní rady složené z vrchních velitelů armád čtyř vítězných mocností. Přestože bylo rozhodnuto zacházet s Německem po válce až do podepsání mírové smlouvy jako s celkem, měli jednotliví velitelé ve svých zónách volné pole působnosti, v praxi tak každý ze států vítězné koalice spravoval svou část Německa nezávisle na ostatních. Jak píše N. Naimark hranice mezi tím, co bylo ještě přijatelné a co už nepřijatelné, byly v Německu méně ostré než ve východní sféře vlivu SSSR nebo v západní Evropě, kde měly své zájmy USA a Velká Británie.¹ Princip čtyř D odsouhlasený velmocemi si tak každá z nich mohla uplatňovat po svém, to mělo za následek, že se už v prvních poválečných letech Německo nevyvíjelo jako jeden celek. Jednou z klíčových, ač často opomíjených, složek okupační politiky spojenců byla i kulturní politika. Mohlo by se zdát, že ve válkou zničené zemi mělo obyvatelstvo mnohem závažnější problémy než zabývat se kulturou. Prioritami byly sice základní životní potřeby, potraviny, ošacení a střecha nad hlavou, kultura se však stala prostředkem stabilizace společnosti. Jak píše Christoph Klessmann, kultura byla pro velmoci nástrojem převýchovy a zároveň uklidnění a rozptýlení obyvatelstva.²

Jak již bylo řečeno, každý z velitelů měl na „svém“ území Německa svrchovanost v rozhodování, a tak nebyl postup okupační správy jednotný ani v oblasti kulturní politiky. Přesto se ale právě v této sféře politiky nabízí prostor pro zajímavé srovnání postupu Spojených států a Sovětského svazu jako dvou protivníků v nadcházející studené válce. Na rozdíl od ostatních oblastí okupační politiky, kde byly kroky obou velmocí téměř protichůdné, se v kulturní politice nabízí mnoho paralel. Pro obě strany představoval postup v kulturní sféře důležitý bod politiky, jelikož se jednalo o hlavní

¹ NAIMARK, Norman M. *The Russians in Germany. A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-49.* Cambridge: Harvard University Press 1997. str. 9.

² KLESSMANN, Christoph. *Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945-1955.* Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1986. str. 157.

prostředky k „převýchově“. Jak ale napsal předseda oddělení propagandy sovětské okupační správy gen. Tjulpanov nebylo sovětským plánem pro Německo okamžité zavedení socialismu, ale navázání vztahu mezi Sověty a Němci a ideologie měla „být klíčem ke dveřím vedoucím k německé budoucnosti.“³ Stejně tak americká strana podle slov amerického ministra zahraničí Jamese Byrnesa chtěla jen „pomoci německému lidu probojovat se zpět mezi svobodné a mírumilovné národy“.⁴ Hlásaným cílem kulturní politiky tak spíše než *převychovat* bylo pomoci *převychovat se*. Skutečnost ale byla mnohdy jiná, jelikož prvotním úmyslem bylo přesvědčit Němce o správnosti postupu té dané velmoci, tak aby přijali okupaci. Jedním z nejdůležitějších úkolů kulturní politiky tak pro Spojence představovalo oživení kulturního života v Německu, jelikož potřebovali rychle obnovit prostředky působení na obyvatelstvo.

Výchozí pozice obou velmocí, alespoň co se oficiálních vyjádření týče, tak byla z počátku shodná. Protože ale stáli Spojenci na opačných stranách ideologického spektra, nemohlo být chápání „demokratizace“ pro obě velmoci stejné, a také výsledky okupace v západní a v sovětské zóně byly v roce 1949 zásadně odlišné, na jedné straně Spolková republika Německo jako parlamentní demokracie a na druhé straně Německá demokratická republika pod faktickou kontrolou SED.

Nabízí se tedy otázka, jakým vývojem prošla kulturní politika obou velmocí? Jak se změnil přístup velmocí obratem mezinárodní situace? Jaký vliv měla na politiku velmocí studená válka, ve které se už z definice nebojovalo ani tak zbraněmi jako slovy, obrazy, gesty, informačními (popřípadě dezinformačními) kampaněmi?⁵ Odrazil se tento střet mezi dvěma poválečnými mocnostmi na jejich politice v Německu, kde se jejich protichůdné světové názory dostaly do bezprostředního střetu? Jaký podíl měla kulturní

³ ; JARAUSCH, Konrad; HANNES, Siegrist. *Amerikanisierung und Sowjetisierung in Deutschland 1945-1970*. Frankfurt : Campus, 1997. str. 337.

⁴ Projev J.Byrnesa ve Stuttgartu, 6.9.1946, cit. podle Norman, Albert: *Our German Policy: Propaganda and Culture*. New York, 1951. str. 17.

⁵ Geppert, Dominik. „Proclaim Liberty through all the land“: *Berlin and the Symbolism of Cold War*. In GEPPERT, Dominik (ed). *The Postwar Challenge. Cultural, Social and Political Change in Western Europe, 1945-1958*. London : Oxford University Press, 2003. str. 339.

politika na vytvoření dvou německých států, jednoho demokratického a druhého s demokracií jen v názvu?

Tato práce se zaměřuje na kulturní politiku Spojených států a Sovětského svazu v okupovaném Německu v časovém rozmezí 1945-1949, a to především na přístup obou velmocí k prostředkům „okamžité převýchovy“, tedy médiím a umění. Je to totiž právě tato oblast působení obou velmocí v Německu, kde se objevuje nejvíce shodných rysů. Práce si klade otázku, do jaké míry se postup obou velmocí v oblasti kulturní politiky lišil a jak se její pojetí měnilo v průběhu okupace.

2. Literatura k tématu

Jedním z hlavních úskalí této práce byla skutečnost, že literatura k tématu je značně nevyrovnaná co se týče pozornosti věnované americké a sovětské politice v oblasti kultury. K otázce sovětské kulturní politiky je mnohem méně dostupných materiálů a monografií, než k politice americké. Část věnovaná sovětskému působení v Německu je založena na dvou hlavních pracích, *The Russians in Germany* Normana Naimarka a *The Politics of Culture in Soviet Occupied Germany* Davida Pikea, z nichž první je práce přehledová, druhá se zaměřuje konkrétněji na kulturní politiku.⁶ Další použité práce pochází ze sborníků věnovaných okupační politice v Německu, *Kulturpolitik im besetzten Deutschland* (ed. Gabriele Clemens) a *Amerikanisierung und Sowjetisierung in Deutschland* (ed. Konrad Jarausch a Siegrist Hannes) a prací věnovaných poválečným německým dějinám jako *Ein unglaublicher Frühling* Alexandra Plata a *Die doppelte Staatsgründung* od Christopha Klessmanna.⁷ Důležitou součástí první poloviny práce byla

⁶ NAIMARK, Norman M. *The Russians in Germany. A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-49*. Cambridge: Harvard University Press 1997; PIKE, David. *The Politics of Culture in Soviet Occupied Germany, 1945-1949*. Stanford : Stanford University Press, 1992.

⁷ CLEMENS, Gabriele. *Britische Kulturpolitik in Deutschland 1945-1949 : Literatur, Film, Musik und Theater*. Stuttgart : Steiner, 1997; JARAUSCH, Konrad; HANNES, Siegrist. *Amerikanisierung und Sowjetisierung in Deutschland 1945-1970*. Frankfurt : Campus, 1997; PLATO, Alexander von. *Ein unglaublicher Frühling : erfahrene Geschichte im Nachkriegsdeutschland 1945-1948*. Bonn : Bundeszentrale

studie Petera Strunka *Zensur und Zensoren*, která se podrobně věnuje sovětské politice v oblasti tisku, a také teoretická práce Židkova a Sokolova o vývoji sovětské (resp. ruské) kulturní politiky.⁸

K americké okupační politice v Německu je k dispozici mnohem širší škála prací. Jedná se jak o studie z poválečných let jako o knihu Harolda Zinka *United States in Germany* nebo o kritičtější analýzu Alberta Normana *Our German Policy*, jejichž autoři byli členy americké okupační správy, tak o publikace vydané přímo okupační správou jako zprávy Henryho Pilgerta např. *Press, Radio and Film in West Germany*.⁹ Současnější práce k tématu se dají rozdělit na publikace americké, zaměřené na americkou zahraniční politiku jako jsou *Americans in Post-World War II Germany* Deweyho Browdera, *Inventing Public Diplomacy* od Wilsona Dizarda nebo *Media and Media Policy in Germany* od Petera Humphreysa.¹⁰ Práce od evropských autorů se zabývají amerikanizací, tedy vlivem Spojených států na Evropu, např. Anselm Doering-Manteuffel: *Wie westlich sind die Deutschen?*, Axel Schildt: *Zwischen Abendland und Amerika* nebo sborník Alexandra Stephana *The Americanization of Europe*.¹¹ K tématu amerikanizace se objevuje i literatura odsuzující tento proces jako projev “amerického imperialismu” jako například příspěvek Roba Kroese *American Empire and Cultural Imperialism* nebo práce

für politische Bildung, 1997; KLESSMANN, Christoph. *Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945-1955*. Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1986.

⁸ STRUNK, Peter. *Zensur und Zensoren*. Berlin : Akademie, 1996; ŽIDKOV, V.S.; SOKOLOV, K.B. *Kulturnaja politika Rossiji: Teoria i istorija*. Moskva : Izdatel'skij servis : Akademičeskij projekt, 2001.

⁹ ZINK, Harold. *United States in Germany, 1945-1955*. Princeton : Van Nostrand, 1957; NORMAN, Albert. *Our German Policy: Propaganda and Culture*. New York : Vantage Press, 1951; PILGERT, Henry. *Press, Radio and Film in West Germany 1945-1953*. Historical Division, Office of the Executive Secretary, Office of the U.S. High Commissioner for Germany, 1953.

¹⁰ BROWDER, Dewey. *Americans in Post-World War II Germany*. Lewiston, N.Y. : E. Mellen Press, 1998; DIZARD, Wilson P. *Inventing Public Diplomacy*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2004; HUMPHREYS, Peter J. *Media and Media Policy in Germany. The press and Broadcasting since 1945*. Manchester; New York : Manchester University Press, 1996.

¹¹ DOERING-MANTEUFFEL, Anselm. *Wie westlich sind die Deutschen? Amerikanisierung und Westernisierung in 20. Jahrhundert*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, c1999; SCHILDT, Axel. *Zwischen Abendland und Amerika*. München: Oldenbourg, 1999; STEPHAN, Alexander (ed). *The Americanization of Europe : culture, diplomacy, and anti-Americanism after 1945*. New York : Berghahn Books, 2006.

Reinholda Wagenleitera *Coco-Colanization and the Cold War*, tyto publikace byly ale při psaní práce použity jen okrajově.¹²

Práce je rozdělena na úvod, tři hlavní kapitoly a závěr. První kapitola stati se věnuje sovětské politice, druhá kulturní politice americké, obě nejprve shrnují východiska a základy kulturní politiky obou velmocí, počátky jejich působení v Německu, dále pak strukturu okupačních orgánů. Následně se obě kapitoly věnují jednotlivým oblastem působení okupační správy jejich působení, a to především těch oblastí, které byly prostředky „okamžité převýchovy“ jako film, divadlo, literatura, umění a tisk. Na rozdíl od reformy školství, jejíž účinnost se mohla projevit nejdříve po několika letech, měl tisk, filmy, divadelní hry, výstavy bezprostřední vliv na obyvatelstvo. V závěru obou kapitol je shrnutí vývoje kulturní politiky obou velmocí ve vztahu k postupným změnám mezinárodní situace a prohlubujícímu se konfliktu mezi Spojenými státy a Sovětským svazem. Třetí kapitola stati se zaměřuje na srovnání přístupů obou velmocí ke kulturní politice a jejich formálních podobností.

3. Definice kulturní politiky

Definici pojmu kulturní politika značně komplikuje otázka, co je to kultura, na kterou existuje nespočet odpovědí. Podle antropologa Clifforda Geertze je kultura historicky přenášené schéma významů a symbolů a soubor společných hodnot, postojů, zvyků a způsobu života. Funkcí kultury je dát světu význam a učinit ho srozumitelným.¹³ Kulturní politika by neměla být chápána jen jako státní opatrování kulturní tradice a podpora uměleckých a „duchaplných“ děl kvůli národní reprezentaci nebo prestiži. Podle Gabriela Clemens se jedná spíše o jakousi komplexní soustavu, která slouží i dalším politickým, hospodářským a společenským cílům a podle situace, oblasti a možností uplatnění je

¹² KROES, Rob. *American Empire and Cultural Imperialism. A View from the Receiving End*. In Papers to the Conference at the German Historical Institute. Washington D.C.

¹³ GEERTZ, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York : Basic Books, 1973. str. 89.

podrobována určitým změnám svého významu a projevu.¹⁴ Zkoumání kulturní politiky se tak nemůže omezit jen na opatření na podporu kulturního rozvoje a produkce, ale musí se zaměřit i na důvody a cíle této politiky, které většinou leží vně samotné kulturní politiky. Podle ruských autorů Židkova a Sokolova je kulturní politika specifickou činností zaměřenou na řízení kulturního života, který vytváří jakýsi rastr, přes který jedinec vnímá a hodnotí okolní skutečnosti a tvoří si tak svůj „obraz světa“. Cílem kulturní politiky tak je ovlivnit tento světo-obraz tak, aby odpovídal zájmům subjektu kulturní politiky, který má zdroje (materiální, finanční, personální, informační) na uskutečnění této politiky.¹⁵ Největším subjektem kulturní politiky je tak přirozeně stát, jelikož má k dispozici nejvíce prostředků a vlivu. Hlavním cílem státní kulturní politiky tak je, podle této definice, vytvoření jakéhosi celonárodního „obrazu světa“ a jeho rozšíření mezi občany, zachování tohoto obrazu a jeho předání dalším generacím a v neposlední řadě přizpůsobení tohoto obrazu měnící se realitě.¹⁶

Kulturní politika má své subjekty a objekty, tedy své vykonavatele a své příjemce, přičemž ti, kdo se podílí na „tvorbě“ kultury, jsou zároveň subjekty i objekty. Dále pak můžeme kulturní politiku rozdělit na vnitřní a vnější, na inovační a konzervativní atd.¹⁷ Další otázkou je, jací jsou činitelé a prostředky uskutečňování kulturní politiky. V první řadě jsou to zdroje kulturních hodnot, tedy náboženství, umění a věda. V druhé řadě pak prostředky šíření těchto hodnot, tedy systém vzdělávání a sdělovací prostředky. Státní kulturní politika se tedy zabývá oblastmi vzdělávání, vědy, podporou literatury, divadla, filmu, hudby, výtvarného umění nebo památkovou péčí.¹⁸

¹⁴ CLEMENS, Gabriele. *Britische Kulturpolitik in Deutschland 1945-1949: Literatur, Film, Musik und Theater*. Stuttgart : Steiner, 1997. str. 9.

¹⁵ ŽIDKOV, V.S.; SOKOLOV, K.B. *Kulturnaja politika Rossiji: Teoria i istorija*. Moskva : Izdatel'skij servis : Akademičeskij projekt, 2001. str. 67-68.

¹⁶ Židkov, str. 70

¹⁷ Židkov, str. 72

¹⁸ Clemens: *Britische Kulturpolitik*. Str. 10.

4. Sovětská kulturní politika

4.1 Základy sovětské kulturní politiky

Kultura měla být podle Sovětů značně zjednodušena, orientována na masy. Vyznačovala se kultem techniky, vírou v „užitečné umění“. Rostoucí technický pokrok, s ním spojené nové prvky kultury a dostatek volného času, měly za následek zapojení více lidí do kulturního života. Nová socio-kulturní situace vyžadovala změnu regulí. Tradičně byla „vysoká“ kultura záležitostí týkající se jen elitní vrstvy inteligence, s nástupem Sovětů ji vytlačovala kultura masová, otevřená mnohem širšímu spektru lidí.

Už v roce 1905 Lenin ve své stati „Stranická organizace a stranická literatura“ prohlásil kulturu za prostředek dosažení především politických cílů. Píše sice jen o tisku, ale vztahuje to na celé umění, které se mělo stát součástí jednoho velkého sociálně-demokratického mechanismu, uváděného do pohybu pokrokem celé dělnické třídy.¹⁹ Vystávala otázka jak zacházet s kulturou předcházejících období nebo tou zahraniční, která nebyla součástí jednotného „mechanismu“ a nebylo tak na ni možné působit. Řešení bylo až překvapivě jednoduché, „oddělení zrna od plev“, tedy strana měla za úkol rozdělit kulturu na „užitečnou“ a „neužitečnou“.²⁰ Lenin této metodě dodal i teoretický základ. Aby celé počínání působilo vědeckěji, přišel s teorií „dvou kultur“. Každá kultura předcházející té socialistické měla údajně dvě složky, progresivní a reakční, a socialistická kultura tak přejímala nebo se odvolávala pouze na pokrokové a demokratické prvky ostatních kultur. Nová socialistická kultura se měla stát nástrojem výchovy „nového člověka“. Kultura tak byla Sověty pojímána jako produkt, který lze zkonfiskovat a znovu

¹⁹ Židkov, str. 470.

²⁰ Židkov, str. 479.

přerozdělit mezi lid, tak aby se zvedla jeho úroveň.²¹ Sověti tedy tradiční konflikt mezi vysokou a nízkou kulturou vyřešili tím, že veškerou kulturní produkci určili masám.

4.2 Cíle a premisy sovětské politiky v Německu

Podle N. Naimarka byli Sověti přesvědčeni o nadřazenosti své kultury, která dovedně kombinovala to nejlepší z klasiky s úspěchy pokrokové sovětské společnosti. Toto přesvědčení o významu sovětské kultury a potažmo celého Sovětského svazu zesílilo vítězstvím ve druhé světové válce.²²

V rámci sovětské okupační správy hrála kulturní politika klíčovou roli, tvořila významnou součást spojenecké okupační politiky. Cílem okupačních mocností v Německu byla mimo jiné převýchova obyvatelstva, demokratizaci ale chápali sovětští představitelé jinak než západní spojenci. Zatímco v západních zónách spojenci mohli připustit návrat ke kultuře výmarského Německa, Sověti měli za úkol donutit Němce k přetrhání vazeb s minulostí a to nejen s tou nacistickou ale i s buržoazní, výmarskou, a přijmout „demokratickou“, „pokrokovou“ a hlavně vítěznou kulturu sovětskou.²³ Na druhou stranu bylo mnoho klasiků, na které podle Sovětů „nová“ německá kultura mohla, respektive měla navázat. Jak píše Gerd Dietrich, kulturní politika sovětské vojenské okupační správy oscilovala mezi dvěma symboly, srpem a kladivem na jedné straně a Goethem a Schillerem na straně druhé.²⁴ K otázce kontinuity německých dějin a jejich sovětské interpretaci začaly ve východní německé zóně brzy vycházet i domácí práce. Například Alexander Abusch vydal v roce 1946 knihu *Der Irrweg einer Nation*, kde německé dějiny vysvětluje jako trvalý zápas mezi pokrokem a reakcí.²⁵

²¹ Židkov, str. 495.

²² Naimark, str. 389.

²³ Naimark, str. 398-399.

²⁴ DIETRICH, Gerd. „...wie eine kleine Oktoberrevolution...“ Kulturpolitik der SMAD 1945-49. In CLEMENS, Gabriele: *Kulturpolitik im besetzten Deutschland 1945-1949*. Stuttgart, 1994. str. 219.

²⁵ Pike, str. 99.; ABUSCH, Alexander. *Der Irrweg einer Nation: Ein Beitrag zum Verständnis deutscher Geschichte*. Berlin, 1960.

4.3 Počátky působení sovětské propagandy v Německu

Tradice sovětské propagandy sahá do doby ještě před německým útokem na Sovětský svaz. Již na počátku roku 1940 byl v Rudé armádě zřízen orgán zaměřený na propagandu proti budoucímu nepříteli, tzv. Sedmý útvar politické správy RA, který se zaměřoval především na šíření letáků a rozhlasovou propagandu. V následujících letech vydávali německy mluvící důstojníci dva- až třikrát týdně noviny *Nachrichten*. Pro válečné zajatce vycházely noviny *Das Freie Wort*. Hlavním a nejproblematictější cílem Sedmého útvaru bylo přesvědčit Němce, že zkáza, která je obklopuje, je následkem jejich vlastního selhání.²⁶ Sověti se také zabývali převýchovou zajatců. V červenci 1943 byla na popud Sovětů založena Národní rada Svobodné Německo (*Nationalkomitee Freies Deutschland – NKFD*). Ihned po převzetí moci v Berlíně na začátku května 1945 vydali Sověti zákaz veškerého tisku a posléze začali vydávat vlastní noviny v němčině, *Nachrichten für die deutsche Bevölkerung* (Zprávy pro německé obyvatelstvo) a později *Tägliche Rundschau* (Denní rozhled) a *Berliner Zeitung* (Berlínské noviny). Z řady příslušníků Sedmého útvaru se později stali spolupracovníci oddělení informační správy (*Informationsverwaltung*) sovětské okupační správy v Německu (SMAD).²⁷

4.4 Činitelé kulturní politiky v okupační zóně

4.4.1 SMAD

Dne 5. června 1945 převzali spojenci vládní moc v Německu. O čtyři dny později bylo oznámeno vytvoření sovětské vojenské správy - SVAG (*Советская военная администрация в Германии, СВАГ*) nebo německy SMAD (*Sowjetische Militäradministration in Deutschland*) – v jejímž čele stál maršál Žukov.²⁸ Sestavení aparátu SMAD měli na starosti N.A.Bulganin a A.I.Mikojan, do funkcí byli dosazováni

²⁶ Naimark, str. 18.

²⁷ STRUNK, Peter. *Zensur und Zensoren*. Berlin : Akademie, 1996.. str. 13-15.

²⁸ Respektive od dubna 1946 generál Sokolovskij a v roce 1949 (březen - listopad) generál Čujkov.

sovětští důstojníci již rozmístění na území Německa. Vzápětí byla oddělení okupační správy zřízena na úrovni zemí a provincií a následně obvodů a měst. Celkem vzniklo 664 vojenských velitelství v nichž působilo na 32 tisíc důstojníků.

Oblastí kultury se v systému vojenské správy zabývala dvě oddělení: oddělení propagandy (*Abteilung für Propaganda*), které bylo ale v roce 1947 přejmenováno z důvodu nevhodnosti slova propaganda na informační správu (*Verwaltung für Information, Informationsverwaltung*) v čele s S.I.Tjulpanovem a oddělení pro vzdělávání (*Abteilung für Volksbildung*) pod vedením P.V.Zolotuchina. *Informationsverwaltung* bylo nejsilnějším článkem SMAD, mělo 150 vedoucích důstojníků a zhruba deset pododdělení: pro politické strany, správní orgány, mládežnické organizace, odbory, kulturu, tisk a nakladatelství, rozhlas a zvláštní oddělení pro deník *Tägliche Rundschau*, lektory a školu SMAD.²⁹ O významu tohoto oddělení koneckonců svědčilo i to, že jediné jeho příslušníci si vymohli právo vystupovat v civilním oděvu.³⁰ Důstojníci dosazení do vedoucích funkcí byli pečlivě vybíráni na základě znalosti německých dějin a kultury. Tjulpanov o svém oddělení prohlásil, že v něm pracovali soudruzi, kteří německou kulturu dobře znali a měli k ní blízký vztah, pro německou kulturu bylo ale podle něj spíš než tyto vazby rozhodující rozhodnutí těchto soudruhů podpořit Hitlerem utlačovaný německý lid na cestě k antifašistickému a demokratickému převratu.³¹

Oddělení pro vzdělávání mělo na starosti základní a střední školy, vysoké školství, kulturní osvětu, umění a muzea (poslední dvě kompetence ale brzy přešly do kompetence informační správy). Paralelně bylo zřízeno *Deutsche Verwaltung für Volksbildung* (DVV – německý správní orgán pro vzdělávání), které zpočátku působilo jako pomocný orgán SMAD, na který byly později postupně převáděny pravomoci. Rozdělení kompetencí mezi jednotlivé orgány se táhlo až do konce roku 1946. Přestože zřízení DVV mělo oficiálně

²⁹ Dietrich, str.220. Peter Strunk na stránce 28 odkazuje na Dietricha, ale uvádí i další pododdělení nebo referáty například pro ženské nebo církevní otázky s tím, že jejich přesný počet je těžké určit. Strunk, Peter: *Zensur und Zensoren*. Berlin, 1996. str. 28

³⁰ Strunk, str. 28.

³¹ Podle JAEGER, Manfred: *Kultur und Politik in der DDR*. Köln : Edition Deutschland Archiv, 1994. str. 9.

znamenat předání pravomocí v oblasti kultury do rukou Němců, skutečnost byla jiná, zaprvé klíčové pozice vždy připadly členům komunistické strany, za druhé veškeré kroky podnikané DVV musely být předběžně konzultovány s odpovědnými pracovníky SMAD.

4.4.2 *Kulturbund*

Dne 3.července 1945 byl Sověty v Berlíně založen *Kulturbund zur Demokratischen Erneuerung Deutschlands* v čele s Johanesem R. Becherem.³² Podle Bechera mělo založení Kulturbundu znamenat, že se v politickém chování lidu musí dostat ke slovu bohaté dědictví humanistů, klasiků a dělnického hnutí.³³ Přestože měl *Kulturbund* být nadstranickou organizací inteligence podílející se na transformaci Německa, v jeho čele stáli čtyři komunisté.³⁴ Cílem mělo být vytvoření jednotné fronty německých *Geistesarbeiter* (duševních pracovníků) a propojit inteligenci s lidem. Nařízení vydaná pro *Kulturbund* volala po „přehodnocení celého vývoje německého lidu, založeného na podrobném zkoumání pozitivních a negativních sil ovlivňujících intelektuální život Němců.“³⁵ V žádném případě si ale spolek nekladl za cíl propagaci sovětského modelu, důraz byl kladen, alespoň v rétorice, na realizaci demokracie.³⁶

Od září 1945 vydával spolek vlastní kulturně-politický časopis *Aufbau* (výstavba). Z iniciativy *Kulturbundu* vzniklo v Berlíně už v srpnu 1945 i jedno z prvních nových poválečných nakladatelství, *Der Aufbau-Verlag*, které mělo v prvních letech vydávat hlavně knihy zakázané nacisty.

Bezprostředně po zahájení se činnost *Kulturbund* setkala s kladnou odezvou, což se týkalo zejména rychlého znovuotevření divadel a koncertních sálů. Hlavním cílem mělo

³² Německý básník, v r.1918 člen svazu Spartakovců, od roku 1936 žil v SSSR, kde spolupracoval s vedením KPD, např. s Walterem Ulbrichtem.

³³ Podle Jäger, str. 6.

³⁴ Becher, Alexander Abusch, Heinz Willmann, Klaus Gysi. Naimark, str. 402.

³⁵ "Leitsätze des Kulturbundes" in *Um die Erneuerung der deutschen Kultur*. Berlin, 1983. cit. podle: Pike, David. Cultural Politics in Soviet-Occupied Germany 1945-46. *Journal of Contemporary History*, vol. 24, no.1, str. 99.

³⁶ PIKE, David. *The Politics of Culture in Soviet Occupied Germany, 1945-1949*. Stanford, 1992. str. 86.

být získání si německé inteligence, Sověti dokonce založili klub *Möwe* (Racek), pojmenovaný podle Čechovovy hry, kde by se kulturní činitelé mohli setkávat, odpočinout si a najíst se. Brzo se ale objevila kritika, označující spolek za „bolševickou organizaci.“ Vedení spolku se usilovně bránilo svou „propagovanou“ nadstranickostí.

Podle Davida Pika byl *Kulturbund* vytvořen především proto, aby umožnil SMAD a komunistické straně dohled nad kulturní sférou, což by bez komunisty v čele spolku nebylo prakticky možné.³⁷ Přestože se zpočátku Becherovo předsednictví spolku setkávalo s nesouhlasem, protože vedlo k zavržení *Kulturbundu* západními spojenci, Becher ve své funkci setrval.³⁸ Už na počátku roku 1946 tak bylo jasné, že *Kulturbund* svůj hlavní účel, tedy vytvoření jakési nadstranické platformy inteligence, která by spolupracovala se sovětskou správou na obnově Německa, nesplnil, stala se z něj čistě stranická organizace. Kvůli provázanosti s SED byl tak tento spolek v západních zónách Berlína v roce 1947 zakázán. Postupem času se *Kulturbund* pod vlivem SED politizoval a jeho účel se v letech 1948-49 změnil z boje proti pozůstatkům nacismu na boj proti válečným štváčům ze západu.³⁹ V 50. letech *Kulturbund* ztratil na významu a byl nahrazen jednotlivými specializovanými spolky jako spolek spisovatelů atd.

Svar

4.4.3 Dům kultury Sovětského svazu a Společnost německo-sovětského přátelství

V květnu 1947 byl v Berlíně otevřen Dům kultury Sovětského svazu, kde se organizovaly výstavy a přednášky i divadelní představení a promítaly filmy. Kulturní domy také pořádaly kursy ruštiny a vydávaly vlastní časopis *Die neue Gesellschaft*. V dalších městech vznikaly menší spolky „sovětsko-německého přátelství“. V červnu 1947

³⁷ Pike, *The Politics of Culture*. str.84. Naopak například podle Wolfganga Benze nemělo to, že spolek vedli komunisté, ani dohled okupační správy za následek využití *Kulturbundu* jako nástroje sovětské propagandy, ale jednalo se jen o první pokus o duchovní obnovu Německa, který padl za oběť až později propuknuvší studené válce. Benz, Potsdam 1945. str. 196.

³⁸ Pike, *The Politics of Culture*. str. 84.

³⁹ Naimark, str. 403-407.

byla založena Společnost pro studium kultury Sovětského svazu. Podle slov generála Tjulpanova bylo studium sovětské kultury dokonce jakousi morální povinností.⁴⁰ Ač byl program těchto zařízení velice různorodý a nabitý a jejich činnost podporována předními osobnostmi sovětské okupační zóny (programem se mimo jiné intenzivně zabýval Walter Ulbricht), dostat svému účelu se jim nepodařilo, Němci nejevili zvláštní zájem o úspěchy Sovětského svazu a jeho kultury, mnoho z nich bylo stále ještě přesvědčeno o podřadnosti a zaostalosti sovětské kultury.⁴¹

Neúspěch Společnosti nebyl ale způsoben jen lhostejností německého obyvatelstva, svůj podíl na něm mělo i nedostatečné „zásobování“ ze Sovětského svazu. Všesvazové oddělení pro kulturní styky se zahraničím (VOKS)⁴² mělo na starosti dodávky knih, plakátů, nahrávek, výstav, libret (dokonce s detailními fotografiemi sovětských představení) atd. VOKS bylo zaplavováno požadavky na další a další materiály reprezentující úspěchy Sovětského svazu, kterým však většinou nebylo schopno vyhovět. Tjulpanov se tak musel obrátit na Ústřední výbor se stížností, nakonec se mu přes VOKS podařilo v roce 1947 zorganizovat kýženu návštěvu sovětských spisovatelů v Německu.⁴³ I přes jisté zlepšení ale nebylo VOKS schopno vyhovět požadavkům okupační zóny. Obecně, jak píše Norman Naimark, měli vedoucí představitelé východního Německa větší zájem o spolupráci se Sověty, než obráceně.⁴⁴

V roce 1949 byla Společnost pro studium kultury Sovětského svazu přejmenována na Společnost německo-sovětského přátelství (*Gesellschaft für Deutsch-Sowjetische Freundschaft*, GDSF), jejímž cílem už nebyla jen propagace sovětské kultury, ale i boj proti nepřátelům SSSR. Charakter této organizace se změnil z informačního, kulturního a

⁴⁰ Naimark, str. 410

⁴¹ Naimark, str. 411. Například Dietrich ale uvádí, že berlínský Dům kultury měl koncem roku 1948 zaznamenáno přibližně 1 milion návštěv. Dietrich, str. 231.

⁴² Всесоюзное общество культурной связи с границей (ВОКС), oddělení založené v roce 1925, které mělo na starosti šíření informací o zahraniční kultuře v SSSR a zároveň šíření informací o SSSR v zahraničí, na mezinárodních výstavách atd.

⁴³ Valentin Katajev, Boris Gorbátov a Vsevolod Višněvskij se zúčastnili kongresu spisovatelů v Berlíně. Naimark, str. 412.

⁴⁴ Naimark, str. 415.

vědeckého sdružení s omezeným okruhem zájmů na masovou organizaci pro „přátelství se SSSR“. ⁴⁵

4.5 Oblasti působení kulturní politiky

4.5.1 Film a divadlo

Dalším prostředkem působení na německé obyvatelstvo byl samozřejmě film, díky kterému bylo možné presentovat takový obraz Sovětského svazu, jaký byl právě zapotřebí. V prosinci 1945 přešel film do kompetence *Informationsverwaltung*. Filmoví producenti i majitelé kin museli mít licenci. Všechny filmy musely být před svým uvedením schváleny, a to jak v ruské, tak následně i v německé verzi. Podle rozhodnutí Tjulpanova měl být každý film opatřen jakýmsi „libretem“, které by divákovi „vysvětlilo“ smysl shlédnutého. Každý film měl mít i jakousi předpremiéru, kam by byli pozváni novináři, aby věděli co mají o filmu psát. Vzhledem k tomu, že většina kin byla zestátněna, nezbylo jim než promítat to, co jim sovětská distribuce dodala, což v prvních letech znamenalo poměr zhruba 7:3 ve prospěch sovětských filmů. V letech 1947-48 se poměr díky rostoucí filmové produkci sovětské zóny téměř vyrovnal. ⁴⁶ Kromě filmů běžely v kinech od února 1946 filmové týdeníky, v sovětské zóně pod názvem *Der Augenzeuge* (očítý svědek).

Stejně jako v případě filmu i v případě divadla trvali Spojenci na co nejrychlejším znovuuvedení do provozu. V sovětské zóně muselo být každé divadlo a podobná zařízení registrována, stejně jako osoby odpovědné za provoz těchto zařízení. Byla vydána nařízení, jaké hry by se měly dávat, kromě ruské klasiky a sovětské moderny tam mohla patřit i jiná evropská „pokroková“ díla a německé protifašistické hry. Žádné představení se nemohlo uskutečnit bez povolení příslušných orgánů sovětské vojenské správy. Seznam povolených a zakázaných her se ale proměňoval velice rychle. Vůbec nejhranější byla Lessingova hra „Moudrý Nathan“, která byla za nacistů zakázána. Během prvních čtyř

⁴⁵ Jaraus, str. 339.

⁴⁶ Naimark, str. 423.

poválečných let se reprizovala 446krát.⁴⁷ Největší rozruch způsobila hra Konstantina Simonova „Ruská otázka“ parodizující americkou správu, která vyvolala protesty americké strany, naopak sovětská strana ji označila za „ohromný úspěch“.⁴⁸

4.5.2 Literatura

V oblasti literatury bylo jedním z hlavních kroků sestavit seznam zakázaných knih. *Abteilung für Volksbildung* „doporučilo“ jednotlivým zemím sovětské zóny odstranění nejen nacistické a militaristické literatury, ale i veškerých protikomunistických a protisovětských publikací. Definitivní „očistění“ knihoven a knihkupectví od nepohodlné literatury proběhlo od února do května 1948.⁴⁹

Na podzim roku 1945 bylo v Berlíně okupační správou založeno nakladatelství *SWA-Verlag*, aby tisklo knihy pro Sovětský svaz v rámci reparací a zároveň překlady ruských knih pro německý trh. Název vznikl zkrácením „*sovetskaja vojennaja administracija*“ (sovětská vojenská správa, z čehož ale později vzniklo „*Sozialismus-Wissenschaft-Aufklärung*“ (socialismus, věda, osvěta).⁵⁰

V letech 1947/48 vycházela v berlínském nakladatelství *Kultur und Fortschritt* ediční řada pod názvem *Deutsche sehen die Sowjetunion*. Vycházely v ní, jak již název napovídá, reportáže z cest do Sovětského svazu, které podnikaly pozvané výpravy německých spisovatelů. První zájezd, který strávil 4 týdny v Moskvě a v Leningradu, tvořilo 10 spisovatelů (mimo jiné Anna Seghersová), president Společnosti německo-sovětského přátelství a její tajemník.⁵¹ Autoři psali o svých dojmech z návštěvy Sovětského svazu, z účasti na prvomájové manifestaci na Rudém náměstí a z kontaktů s místním

⁴⁷ PLATO, Alexander von. *Ein unglaublicher Frühling : erfahrene Geschichte im Nachkriegsdeutschland 1945-1948*. Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1997. str. 103.

⁴⁸ Naimark, str. 427.

⁴⁹ Dietrich, str. 232.

⁵⁰ Strunk, str. 45.

⁵¹ Konkrétně Anna Seghersová, Bernhard a Ellen Kellermann, Eduard Claudius, Stephan Hermlin, Günter Weisenborn, Michael Tschesno-Hell, Wolfgang Langhoff, Heinrich Ehmsen, Wolfgang Harich, president Jürgen Kuczynski a tajemník Hans Mark. Jaraus, str. 340.

obyvatelstvem. Moskva tak byla německým čtenářům prezentována jako světové velkoměsto s nejkrásnějším metrem na světě a Sovětský svaz jako země hospodářských a kulturních úspěchů a spokojených a pracovitých „nových“ lidí. Přirozeně i tato díla musela být podrobena redakci, aby mohly být vyškrtnuty nevhodné pasáže, jako například zamyšlení Eduarda Claudia nad paralelami mezi Hitlerem a Stalinem, které sice vyznívalo bezesporu kladně pro Generalissima, ale tyto asociace byly shledány až příliš provokativními.⁵²

4.5.3 Výtvarné umění

Sovětská administrativa byla v oblasti výtvarného umění mnohem podnikavější než její americká protistrana, umění mělo být mobilizováno jako „součást boje proti fašismu a výchově Němců k demokracii.“⁵³ V červnu 1945 byla založena Komora umělců (*Kammer der Kunstschaffenden*), dekretem okupační správy ze září 1945 bylo stanoveno, že veškeré výstavy výtvarného umění budou pod kontrolou okupační správy.⁵⁴ Byla vytvářena centra pro německé umělce a pořádány výstavy „nového“ německého umění, zároveň byl důraz kladen na šíření koncepce sovětského umění, přestože byl socialistický realismus zpočátku prezentován jen jako jedna (ne jediná) z možností uměleckého ztvárnění. V následujících letech se už ale umění stalo jedním z nástrojů sovětské propagandy a „boje proti kapitalismu“ a socialistický realismus jediným uznávaným stylem.⁵⁵ V roce 1946 se začátkem ždanovštiny a „boje proti kosmopolitismu“ v Sovětském svazu byl A. Dymshits, hlava kulturního oddělení *Informationsverwaltung*, pověřen publikovat v *Tägliche*

Dymshits
??

⁵² Jarausch, str. 342-344.

⁵³ GOLDSTEIN, Cora Sol. *The Control of Visual Representation: American Art Policy in Occupied Germany, 1945-1949*. In SCOTT-SMITH, Giles; KRABBENDAM, Hans. *The Cultural Cold War in Western Europe 1945-1960*. London ; Portland, OR : Frank Cass, 2003. str. 285.

⁵⁴ GOLDSTEIN, Cora Sol. Before the CIA. American Actions in German Fine Arts (1946-1949). *Diplomatic History* 29, November 2005, no.5, s. 747-778. Str. 749.

⁵⁵ Goldstein, *Control of Visual Representation*. str. 286.

Rundschau vysvětlení sovětské politiky a zdůvodnit nutnost potlačovat „západní“ umění v sovětské zóně.⁵⁶

4.5.4 Oslavy a svátky

Sověti v Německu zavedli nebo pozměnili oslavy řady svátků. Nejdůležitějším byl přirozeně 1. máj, jehož organizaci byla věnována nesmírná péče. Další velkou událostí byl 8.březen jako mezinárodní den žen, provázený nezbytnou dávkou květin. Němci ale měli slavit nejen výročí německého pokusu o revoluci z listopadu 1918 ale i výročí Velké říjnové revoluce, zejména to třicáté, které připadlo na rok 1947. Dalšími důvody k oslavě byla jubilea významných klasiků, ke kterým se v Německu měl kromě Goetheho a Schillera počítat i A.S.Puškin, jehož 150. výročí narození bylo v roce 1949 doprovázeno řadou přednášek v akademii věd a Domech sovětské kultury.⁵⁷ Na rok 1949 připadlo i 200. výročí narození J.W.Goetheho. Těchto dvou oslav využili Sověti k vyzdvihnutí paralel mezi oběma klasiky, kteří měli být chápáni jako symboly demokracie a pokroku a národní hrdinové. Puškin měl být pokládán za předchůdce Lenina, Goethe za předchůdce Marxe.⁵⁸

4.5.5 Média

4.5.5.1 Rozhlas

Svou činnost zahájil rozhlas v sovětské okupační zóně už 13.května 1945. Pod vedením skupiny německých komunistů začal vysílat *Berliner Rundfunk*. Pod sovětskou okupační správou bylo na podzim 1945 zřízeno oddělení pro rozhlas spadající pod *Propagandaverwaltung*. Přímo v budově rozhlasu měli Sověti dvacet důstojníků, kteří měli kontrolovat práci zhruba dvou tisíc německých zaměstnanců.⁵⁹ Před každým vysláním musel být schválen „rukopis“, sovětské cenzory ale většinou více zajímal zdroj informací,

⁵⁶ Goldstein, *Before the CIA*. Str. 752.

⁵⁷ Naimark, str. 436.

⁵⁸ Naimark, str. 438.

⁵⁹ Strunk, str. 139.

co je to ADN
(Cherly svetkno)

Tisková agentura Sovětského

než samotný obsah, pokud se jednalo o TASS (*Телеграфное агентство Советского Союза*, telegrafní kancelář Sovětského svazu), SNB (*Sowjetisches Nachrichtenbüro bei der sowjetischen Militärverwaltung*) nebo ADN (*Allgemeine Deutsche Nachrichtendienst*), prošel „rukopis“ většinou hladce. Občas ale přece jen prováděli kontroloři změny i v obsahu rozhlasového příspěvku, například ve velikonočním vysílání v roce 1947 musela být pasáž o „*hodně velikonočních vajíčkách*“ nahrazena „*hezkými velikonočními vajíčky*“, protože v té době nebyla vejce na trhu k dostání.⁶⁰ Přestože rozhlas už od konce roku 1945 formálně spadal pod DVV, na konkrétní podobu vysílání měli stále ještě největší vliv sovětská důstojníci z *Propagandaverwaltung*.

4.5.5.2 Tisk

Prvním pravidelně vycházejícím deníkem po pádu Třetí říše byl ve východní zóně list *Tägliche Rundschau*, který vydávala sovětská okupační správa od 15.května 1945 s podtitulem „Deník štábu Rudé armády pro německé obyvatelstvo.“⁶¹ V Berlíně navíc ještě vycházel deník *Berliner Zeitung*. Redakce obou deníků tvořili hlavně důstojníci Rudé armády, kteří - ač někteří z nich měli vysokoškolské vzdělání a někteří dokonce uměli výborně německy - jen výjimečně měli nějaké předchozí zkušenosti s žurnalistikou. *Tägliche Rundschau* měla být „hláskou troubou“ sovětské okupační správy, a tak k předním úkolům deníku patřila popularizace Sovětského svazu a jeho společenského zřízení. Podle slov jednoho z šéfredaktorů šlo tedy o to, korigovat mylné představy Němců o SSSR a vyvrátit podezření, že si je Sověti snaží podmanit nebo vnutit jim své názory.⁶² Valná většina článků tak pocházela z databáze sovětské zpravodajské služby (*Sowjetische*

⁶⁰ Strunk, str. 141. V němčině bylo slovo *viele* nahrazeno slovem *schöne*.

⁶¹ Podtitul byl brzo zkrácen jen na „Deník pro německé obyvatelstvo“ a v roce 1947 jen na „Zeitung für Politik, Wirtschaft und Kultur“ (deník o politice, hospodářství a kultuře). Strunk, str. 41.

⁶² Strunk, str. 57.

Nachrichtenbüro, SNB) při SMAD. V roce 1948 se *Tägliche Rundschau* s milionovým nákladem stala „nejsilnějším“ německým deníkem.⁶³

Tisk ale nesloužil jen propagaci Sovětského svazu. Po projevu amerického ministra zahraničí Jamese F. Byrnesa ve Stuttgartu v září roku 1946, začal být Sověty kontrolovaný tisk využíván mimo jiné i k útokům na Spojené státy.⁶⁴ Cílem této kampaně mělo být hlavně odpoutání pozornosti od kritiky vlastní sovětské okupační politiky v západoněmeckém tisku.⁶⁵

Obnovení tisku mělo v sovětské zóně poněkud odlišné rysy než v zónách západních. Nakladatelství musela získat licenci okupační správy, ta ale při jejich vydávání postupovala velice váhavě (mimo jiné proto, že tiskařské závody spadaly do sovětského okruhu reparací). Sovětská okupační správa vydala v létě 1945 licence na denní tisk stranám a masovým organizacím. Přednost přirozeně dostala KPD (resp. SED), SPD, CDU a LDP dostaly povolení vydávat jedny hlavní a pak regionální noviny.⁶⁶ Jako první ze stran začala noviny pod názvem *Deutsche Volkszeitung* vydávat KPD, a to už 13.června 1945, jen tři dny po vydání příslušného povolení. Následovaly další regionální listy KPD, např. v Sasku *Sächsische Volkszeitung* nebo v Braniborsku *Volkswille*. Ostatní strany začaly svůj tisk publikovat téměř o měsíc později, v červenci vyšlo první číslo sociálně-demokratického listu *Das Volk*.⁶⁷ Po sloučení obou stran došlo i ke spojení jednotlivých redakcí a deníků. I další dvě strany východoněmeckého spektra směly vydávat svůj tisk, v případě CDU se jednalo o deník *Neue Zeit*, kterému byl ale povolen mnohem nižší náklad než předchozím dvěma a i pozornost censorů byla větší. LDPD čekala na udělení licence nejdéle, nakonec smělo první číslo listu *Neues Deutschland* vyjít na začátku srpna,

⁶³ Americká obdoba *Neue Zeitung* vycházela sice také v milionovém nákladu, ale jen dvakrát týdně. Strunk, str. 58.

⁶⁴ viz. níže str. 41. Celé znění projevu viz. <http://usa.usembassy.de/etexts/ga4-460906.htm>

⁶⁵ Strunk, str. 106.

⁶⁶ BENZ, Wolfgang. *Potsdam 1945. Besatzungsherrschaft und Neuaufbau in Vier-Zonen-Deutschland*. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1992. str. 203.

⁶⁷ I *das Volk* měl své regionální obdoby, a to konkrétně *Volksstimme* (hlas lidu) v Sasku a Meklenbursku, *Volksblatt* v Sasku-Anhaltsku, *Der Märker* v Braniborsku a *Tribüne* v Durynsku. Strunk, str. 71.

tedy téměř s dvouměsíčním zpožděním. V předvečer uzávěrky byl ale předtím již schválený název novin censory zamítnut a noviny se tak musely na poslední chvíli přejmenovat na *Der Morgen*.

Brzy začalo být víc než zřejmé, že sovětská okupační správa protěžuje periodika vydávaná komunistickou stranou, kterým se dostalo finanční podpory i velkorysých přidělů papíru. Ostatním, „buržoazním“, tiskovinám nebyl papír poskytován v dostatečné míře.⁶⁸

Jednou z výjimek ze sovětské politiky v oblasti tisku byl již zmíněný list *Berliner Zeitung*, který se sovětská správa rozhodla v polovině roku 1945 předat do německých rukou. Vydáváním *Berliner Zeitung* byl pověřen berlínský magistrát. Došlo ale ke sporům se západními spojenci o nejasném statusu listu, a tak musela být nakonec licence převedena na dvě konkrétní osoby. Postupem času se z *Berliner Zeitung* stal mluvčí berlínského vedení SED.⁶⁹

Berliner Zeitung ale nebyl jediný nestrannický tisk v sovětské okupační zóně. Sověti vydali v letech 1946–47 několik licencí soukromým osobám, tak vznikl například večerník *Nacht-Express*, nebo noviny *Leipziger Zeitung*, *Berlin am Mittag*, výmarský *Abendpost* nebo postupimský *Tagespost*. Během několika let byly ale všechny tyto redakce donuceny ukončit svou činnost většinou na nátlak SED. Peter Strunk uvádí, že sovětská správa byla ochotna přistoupit na povolení nestrannického tisku zejména z důvodu rostoucí kritiky okupačního režimu.⁷⁰

⁶⁸ HUMPHREYS, Peter J. *Media and Media Policy in Germany. The press and Broadcasting since 1945*. Manchester; New York : Manchester University Press, 1996. str. 26.

⁶⁹ Strunk, str. 88.

⁷⁰ Tamt., str. 90.

4.6 Prostředky implementace kulturní politiky

4.6.1 Cenzura

Nejdůležitějším prostředkem sovětské kulturní politiky v Německu byla cenzura, Sověti mohli kontrolovat přísun informací a podnětů a tím i ovlivňovat proces vytváření „nové“ německé kultury. Již 18. srpna 1945 zřídila sovětská správa Cenzurní úřad. Jakákoli propagace fašismu, militarismu a rasismu byla samozřejmě zakázána, kromě toho ale pevná pravidla cenzury nebyla stanovena. Nakonec bylo v sovětské okupační zóně rozhodnuto, že veškeré tiskoviny ale i kina a divadla podléhají licenční povinnosti a cenzuře. Všechny tiskoviny musely být předem předloženy ke schválení, což značně komplikovalo normální fungování redakcí, ty musely mít připraveny zásobu „náhradních“ článků, aby mohly v případě cenzurního zásahu zaplnit bílá místa. To se dvojnásob týkalo například redakce křesťansko-demokratického deníku *Neue Zeit*, cenzoři jim vyškrtávali třeba i 40% předloženého materiálu.⁷¹ Kontrola novin před tiskem nepřinášela kýžené výsledky, protože noviny tím ztrácely na aktuálnosti a tím i na přitažlivosti.

V polovině roku 1946 byla při DVV založena kulturní rada, která měla připravovat práci pro sovětské cenzory, měla schvalovat ediční plány, vystavovat rukopisům doporučení a dávat návrhy na přednostní publikaci. To se projevilo především v Berlíně, kde obyvatelé dávali přednost periodikům licencovaným Američany nebo Brity, kteří od cenzury upustili už na počátku roku 1946. K ustoupení od „před-cenzury“ byl nakonec do konce roku 1946 donuceni i Sověti i Francouzi, to ale v žádném případě neznamenovalo, že by Sověti ztratili kontrolu nad německým tiskem a médii.

4.6.2 Monopolizace informačních zdrojů

Sovětská správa ale stále ještě měla v rukou několik způsobů, jak kromě cenzury ovládat média. Zaprvé to byly personální zásahy do redakcí licencovaných periodik. Zadruhé si

⁷¹ Strunk, str. 97.

předběžné cenzury

Sověti brzy vybudovali informační monopol, prostřednictvím kterého regulovali příliv zpráv do své zóny.

Již v červenci 1945 zřídila okupační správa vlastní informační kancelář (*Бюро Информаций Советской Военной Администрации в Германии*), která se v září téhož roku přejmenovala na *Sowjetisches Nachrichtenbüro bei der sowjetischen Militärverwaltung* čili SNB. Redakcím periodik se sovětskou licencí bylo vzápětí po vzniku SNB zakázáno používat zahraniční informační zdroje, zprávy ze zahraničí směly být získávány jen prostřednictvím SNB (která monitorovala západní tisk) nebo ze sovětské služby TASS.⁷² V říjnu 1945 se sovětská správa rozhodla předat obstarávání a rozšiřování informací do německých rukou, byla zřízena Všeobecná německá zpravodajská služba (*Allgemeine Deutsche Nachrichtendienst – ADN*). Sověti ale i přes vznik ADN měli tok informací pod svou kontrolou, jelikož podle nařízení SMAD muselo 65% zahraničních informací pocházet ze zdrojů TASS a ostatní zprávy mohly být použity až poté co byly podrobeny cenzuře.⁷³ Po celou dobu okupace tak Sověti díky ovládnutí informačních zdrojů mohli budovat ve východní německé zóně svůj obraz světa, který se měl stát základem pokrokové německé kultury.

4.7 Vývoj sovětské kulturní politiky

Od oficiálních stanovisek domluvených na konferenci v Postupimj jako byly denacifikace a demokratizace Německa k budování socialistického státu po vzoru Sovětského svazu prošla sovětská okupační politika v Německu značnou proměnou. Od počátku hláсанé demokratizace došlo plíživou stalinizací až k oficiálnímu přijetí sovětského modelu v roce 1949. Už od počátku ale bylo hlavním cílem Sovětů získat Německo do své sféry vlivu, vyhrát boj o duše německých obyvatel, jak prohlásil maršál

⁷² FOITZIK, Jan. *Sowjetische Militäradministration in Deutschland (SMAD) 1945-49. Struktur und Funktion*. Berlin, 1999. str. 326; Strunk, str. 122.

⁷³ Strunk, str. 126.

Žukov již v červnu 1945.⁷⁴ Sovětská strana ale uznávala principy domluvené v Postupimi a nešla otevřeně proti nim, jak ale přiznává důstojník SMAD Michail Semirjaga, rozuměla sovětská správa těmto principům po svém a tak i postupovala.⁷⁵ Navzdory oficiální rétorice tak docházelo k plíživé stalinizaci i v oblasti kultury. K významné změně ve znění kulturní politiky došlo v roce 1947 kdy byla vyhlášena Trumanova doktrína a Sovětský svaz reagoval teorií rozdělení světa na dva nepřátelské tábory a výzvou k zostření třídního boje.

reagova

Stejně tak v oblasti kulturní politiky došlo k určitým změnám pod vlivem vývoje mezinárodní situace. Po počátečním odhodlání „pomoci německému národu převychovat se“ se hned v druhém roce okupace i v Německu projevil vývoj na domácí scéně, tzv. ždanovština, která znamenala větší zapojení státu do oblasti kultury. Součástí ždanovštiny byl boj proti kosmopolitismu a západním vlivům, to i v Německu znamenalo zostření rétoriky. Objevily se otevřené výpady proti Západu jako Simonovova hra Ruská otázka, přestože zákaz kritiky okupačních velmocí byl stále ještě v platnosti. Socialistický realismus se z jednoho z možných stylů stal jediným uznávaným stylem. V roce 1948 už oficiální dokumenty okupační správy nepokrytě hovořily o nutnosti vést boj za prosazení socialistických ideálů do všech oblastí kulturního života.⁷⁶

Počáteční vymezení se sovětské politiky vůči nacistům a jejich indoktrinaci se rychle rozšířilo o veškerou opozici proti komunistům. Příkladem tohoto vývoje mohou sloužit speciální tábory ve východní zóně, zpočátku zřízené kvůli denacifikaci, které ale již od roku 1946 sloužily převážně k internaci odpůrců SED,⁷⁷ nebo v případě tisku postupné protěžování periodik komunistické strany.

⁷⁴ SEMIRJAGA, Michail. *Sowjetische Okkupation und das Kulturelle Leben in Berlin 1945-1949*. In HINZ, Hans-Martin. *Die vier Besatzungsmächte und die Kultur in Berlin 1945-1949*. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 1999. str. 41-49. zde str. 41.

⁷⁵ Tamt., str. 43.

⁷⁶ Tamt., str. 45.

⁷⁷ viz. DENNIS, Mike. *The Rise and Fall of the German Democratic Republic, 1945-1990*. New York : Longman, 2000. str. 35-39.

5. Americká kulturní politika

5.1 Vznik americké zahraniční kulturní politiky

Spojené Státy byly do poloviny 20. století spíše příjemcem než původcem zahraniční kulturní politiky (na rozdíl od svých západních spojenců nebyly Spojené státy koloniální mocností), jako jediná tehdejší velmoc neměly USA ani strategii propagandy ani odpovídající aparát.⁷⁸ Změna nastala s koncem amerického izolacionismu ve 30. letech; s vzestupem nacismu vzrostla i potřeba Spojených států zajistit svou sféru vlivu, Latinskou Ameriku. V rámci politiky „dobrého sousedství“ (*Good Neighbor policy*), která byla ohrožována nacistickou propagandou v latinskoamerickém regionu, tak byla v roce 1938 v Peru podepsána Lidská deklarace, která obsahovala dohodu USA a jednadvaceti jihoamerických zemí o prohloubení vzájemných kulturních vazeb. V témže roce bylo při State Departmentu zřízeno Oddělení pro kulturní vztahy (*Division of Cultural Relations*), jehož cílem měla být propagace Spojených států, zpočátku především v jihoamerických státech na základě vzájemné kulturní výměny.⁷⁹

Změnu v americké politice přinesl japonský útok na Pearl Harbor, propaganda se zařadila mezi součásti válečné strategie.⁸⁰ V červnu 1942 byla zřízena *Office of War Information* (OWI), úřad pověřený šířením informací, a to jak v zahraničí tak i ve Spojených státech. Hlavním cílem OWI se hned po jejím zřízení stalo získat nové posluchače, a to zejména v okupované Evropě, k tomu byla zpočátku využívána zařízení BBC v Londýně. Bezprostředně před vstupem vojsk do Evropy se OWI podílela na informační kampani, která měla za cíl demoralizovat německou armádu a v 800

⁷⁸ DIZARD, Wilson P. *Inventing Public Diplomacy*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2004. str. 2.

⁷⁹ WIECK, Randolph. *Ignorance Abroad. American Educational and Cultural Foreign Policy and the Office of Assistant Secretary of State*. Westport, Connecticut : Praeger, 1992. str. 6.

⁸⁰ Dizard, str. 2.

V r. 1935 měli Američané
v celk světe již 39...

milionech rozhozených letácích vyzývala ke kapitulaci.⁸¹ S postupem spojeneckých vojsk se i OWI dostala dále do Evropy, převzala vysílací zařízení například v Tunisu a v jižní Itálii.⁸² Do roku 1945 získali Američané po světě 39 vysílačů ve čtyřiceti jazycích.⁸³

Po válce shrnul president H. Truman kulturní zahraniční politiku i informační oddělení pod jeden úřad (*Office of International Information and Cultural Affairs*), jehož cílem mělo být poskytovat světu „úplné a objektivní“ informace o Spojených státech a jejich politice.⁸⁴

Po ukončení druhé světové války dospěli američtí diplomaté k názoru, že je více než žádoucí prosazovat v zahraničí tzv. „americký životní styl,“ jelikož se zdál být imunní vůči „svodům“ autoritativních režimů (jak levicových, tak i pravicových).⁸⁵ Tento názor narazil zejména na nepřátelský postoj Evropanů vůči „americké kultuře,“ rozšířený po první světové válce, kterou pokládali za bezobsažnou, ba hloupou. Americká administrativa tak podnikala celou řadu kroků k zlepšení obrazu a propagaci „*American Way of Life*“ v Evropě.⁸⁶ V roce 1948 byl dokonce přijat zákon (*Smith-Mundt Act*), který kladl důraz na zajištění „lepšího pochopení Spojených států ve světě“ a posílení mezinárodní spolupráce.⁸⁷

5.2 Počátky amerického působení v Německu

Nejdůležitějším bodem pro rozmach tzv. „amerikanizace“ byl nepochybně konec druhé světové války, kdy se Spojené státy v první řadě staly nezpochybnitelnou světovou velmocí a za druhé mohly vykonávat přímý (administrativní) vliv na vývoj západního

⁸¹ Dizard, str. 32.

⁸² Dizard, str. 24.

⁸³ Dizard, str. 25.

⁸⁴ Dizard, str. 38.

⁸⁵ GIENOW-HECHT, Jessica. „How good are we?“ *Culture and the Cold War*. In SCOTT-SMITH, Giles; KRABBENDAM, Hans. *The Cultural Cold War in Western Europe 1945-1960*. London ; Portland, OR : Frank Cass, 2003. str. 270.

⁸⁶ Tamt., str. 271.

⁸⁷ PILGERT, Henry. *Press, Radio and Film in West Germany 1945-1953*. Historical Division, Office of the Executive Secretary, Office of the U.S. High Commissioner for Germany, 1953. str. 5.

Německa. Vztahy mezi Evropou a USA byly v tomto období formovány hlavně ekonomickou a vojenskou závislostí západní Evropy na Spojených státech a nastupující studenou válkou. Americká okupace Německa měla několik cílů: denacifikaci, převýchovu populace, dále měla znovu spustit německou ekonomiku a zároveň ji i jistým způsobem omezit, obnovit právní stát a parlamentární systém.

V kulturní oblasti byl americký vztah k Německu založen na předpokladu, že to byla právě německá kultura, která umožnila vzestup nacismu, a tak dala vzniknout druhé světové válce. Kulturní politika vůči Německu si tak dala za cíl především převýchovu Němců, tak aby se zabránilo dalším sklonům k agresi.⁸⁸ Americká vojenská správa si dala za cíl „kulturní revoluci“ v Německu, hodnoty a normy Němců měly být od základů změněny.⁸⁹ Tento proces zahrnoval v první řadě také ovlivnění médií, a to prostřednictvím censury, licencí a indoktrinace. To spadalo do kompetencí Oddělení pro kontrolu informací (*Information Control Division* - ICD), které mělo za úkol denacifikovat média, ale i literaturu, divadlo, hudbu a film, a zároveň ovlivňovat německé obyvatelstvo ve směru přijetí americké okupační správy. Již 12.května 1945 byl vydán zákon vojenské správy číslo 191, zakazující veškerou činnost tisku, rozhlasu, filmové produkce, divadel, jinými slovy všech informačních zdrojů v Německu s výjimkou těch autorizovaných vojenskou správou.⁹⁰

Značný vliv na německou společnost spolu s okupační politikou Spojených států měla i přítomnost amerických vojáků. Jejich životní styl ovlivňoval každodenní život Němců, zejména mladých, ti se snažili oblékat a chovat jako Američané, Amerika se pro

⁸⁸ BOEHLING, Rebecca. The Role of Culture in American Relations with Europe: The Case of the United States' Occupation of Germany. *Diplomatic History*, 1999 vol.23, no.1,s. 57–69.

⁸⁹ GOLDSTEIN, Cora Sol. *The Control of Visual Representation: American Art Policy in Occupied Germany, 1945-1949*. In SCOTT-SMITH, Giles; KRABBENDAM, Hans. *The Cultural Cold War in Western Europe 1945-1960*. London ; Portland : Frank Cass, 2003. 335 s. ISBN 07-146-5308-X. str. 283.

⁹⁰ Pilgert, str. 14.

poválečnou společnost stala vzorem.⁹¹ Podle Axela Schildta představovala Amerika v poválečných letech hledání nové německé orientace vztažený bod, ztělesnění moderní civilizace. To samozřejmě vycházelo nejen z obdivu k technické i společenské vyspělosti Spojených států, ale také z mezinárodní situace a politických možností. Ne všichni ale vnímali americkou kulturu jako vzor, mnozí se obávali, že přijetí amerického modelu demokracie bude na úkor německé kultury.⁹²

Jak už bylo řečeno, pro americkou vládu představovala „převýchova“ německé společnosti jednu z priorit poválečné politiky Západu, pozůstatky nacismu měly být překonány pomocí hospodářské pomoci a následného začlenění západního Německa do transatlantického bloku. Původní plán převýchovy byl konkretizován na prosazování antikomunismu, rekonstrukci kapitalistické společnosti a obnovení parlamentní demokracie.⁹³ Aby si získala německou společnost a především její elity, uplatňovala americká okupační správa nespočet metod, ať už to byl import americké literatury, divadla, filmů do západního Německa nebo programy zprostředkovávající pobyty v USA pro duchovní, představitele odborů, politiky a zástupce ze školství, kteří tam měli získat pozitivní dojem a po svém návratu do Německa ho předávat dále.⁹⁴

5.3 Činitelé kulturní politiky v okupační zóně

5.3.1 OMGUS

Americká okupační správa nebyla tak početná jako SMAD; *The Office of Military Government of the United States for Germany* (OMGUS) čítal asi 12 tisíc důstojníků. Kvůli finanční náročnosti a vzdálenosti od USA se americká správa více spoléhala na využití místního německého štábu a americký sbor tak například byl poloviční než

⁹¹ DOERING-MANTEUFFEL, Anselm. *Transatlantic Exchange and Interaction – The Concept of Westernization*. In Papers to the Conference at the German Historical Institute. Washington D.C. (March 25-27 1999).

⁹² Gienow-Hecht, „How good are we?“ str. 275.

⁹³ Boehling, str. 3

⁹⁴ SCHILD, Axel. *Zwischen Abendland und Amerika*. München: Oldenbourg, 1999. str. 167.

britský.⁹⁵ Do prosince 1945 byl v čele OMGUS generál Eisenhower, který byl nahrazen gen. T. McNarneyem, a ten v březnu 1947 gen. Clayem, poslední v řadě byl v roce 1949 J. McCloy.

Oblast médií mělo na starosti Oddělení pro kontrolu informací (*Information Control Division* - ICD) pod vedením Roberta A. McCloye. Jak již bylo řečeno mezi odpovědnosti ICD patřila kontrola informačních zdrojů a dále průzkumy veřejného mínění, informační centra a výstavy, vydavatelství, film, rozhlas, tisk nebo informační agentura *Amerika-Dienst*.⁹⁶ Pod ICD spadala také vydavatelská sekce, *Publishing Operations Branch* (POB), která distribuovala oficiální publikace OMGUS. V srpnu 1948 bylo ICD přejmenováno na *Information Services Division* (ISD).

5.3.2 Amerika-Häuser

Od roku 1946 vznikala v americké zóně informační centra (U.S. Information centers), která měla šířit pozitivní obraz Ameriky, tzv. Amerika-Häuser. Zpočátku spadaly Amerika-Häuser pod americkou okupační správu, vznikaly ve větších městech okupační zóny a v západním Berlíně. První takovéto centrum bylo otevřeno v roce 1946 ve Frankfurtu nad Mohanem. Hlavní součástí těchto center byla knihovna a čítárna, která byla otevřena pro veřejnost. V průměru obsahovala knihovna 16 tisíc svazků, čítárna asi 2 a půl tisíce svazků, z toho asi čtvrtinu v němčině, zbytek v angličtině.⁹⁷ Značná část knih byla věnována dějinám USA. V menších městech byly zakládány menší čítárny, obsahující 2-3 tisíce svazků, na vesnicích byl potom obyvatelům umožněn přístup k informačním zdrojům prostřednictvím pojízdné knihovny (například „bookmobile“ heidelbergského informačního centra objížděl asi 40 vesnic v okolí). V Mnichově dokonce zařídili jako knihovnu nákladní vůz, kde bylo na policích vyskládáno na čtyři tisíce knih.⁹⁸ Čítárna,

⁹⁵ ZINK, Harold. *United States in Germany, 1945-1955*. Princeton : Van Nostrand, 1957. str. 30.

⁹⁶ Pilgert, str. 34.

⁹⁷ Zink, str. 246.

⁹⁸ Schildt, str. 169.

půjčování knih i další aktivity informačních center byly bezplatné. V roce 1951 bylo na území spolkové republiky 27 Amerika-Häuser a 135 dalších menších čítáren. V padesátých letech byla také založena řada Německo-amerických institutů, které byly pod německým vedením a úzce spolupracovaly s americkými informačními centry. Některé Amerika-Häuser byly na základě mezivládní dohody převedeny na instituty, což v podstatě znamenalo, že německá strana nesla náklady za provoz a americká strana se dále starala o správu knihoven a o kulturní program. Německo-americká spolupráce se ale neodvíjela jen na bázi mezivládních dohod, vznikla i řada občanských klubů a spolků jako například hamburský spolek „Atlantik-Brücke“, jehož cílem bylo zprostředkování výměny myšlenek mezi americkými a německými osobnostmi.⁹⁹

Amerika-Häuser si brzy získaly oblibu a podporu německého obyvatelstva, mimo jiné také proto, že byly financovány ze Spojených států a ne z kapes německých daňových poplatníků. Jak účinná byla tedy tato metoda průniku do německé společnosti? Přestože k pravidelným návštěvníkům informačních center patřilo v průměru jen 5-7% obyvatel daného města, patřily k nim i dvě třetiny středo- a vysokoškolských studentů, podle průzkumu z roku 1951 znaly informační centra více než tři čtvrtiny obyvatel západního Německa, více než polovina obyvatel dokonce věděla přibližně jaká je programová nabídka.¹⁰⁰ Ta se skládala z dopoledních filmových představení a čtení pohádek pro děti a souběžných programů pro maminky, z anglických kurzů pro začátečníky i pokročilé, stejně jako i z hudebních nebo literárních kroužků v němčině, módních přehlídek, besed a diskusí. Dále se pravidelně konaly například vědomostní soutěže pro školáky, které prověřovaly jejich znalosti o Americe a kde mohly děti vyhrát zajímavé knihy. Po večerech se v centrech konala různá umělecká vystoupení, koncerty klasické hudby, jazzu i „černošských“ spirituálů, promítání filmů o Americe nebo divadelní představení soudobých amerických dramatiků. Nejčastěji se ale v centrech konaly přednášky, většinou doprovázené diapozitivy, s následnou diskusí, které se týkaly samozřejmě Ameriky.

⁹⁹ Schildt, str. 170.

¹⁰⁰ Tamt., str. 171/178.

Například „Amerika – představa a skutečnost“, „Co se můžeme od Ameriky naučit?“, „Co dělá z Američanů Američany?“, „Amerika – Západ nebo Nový svět?“ a další, věnované dějinám Spojených států a jejich zahraniční politice, stejně jako vystoupení a diskuse na téma amerického životního stylu jako „Jak se žije v Americe?“, „Každodenní život na Středozápadě“, „Co rozumíme pojmem americký životní styl?“ atd.¹⁰¹ Přednášející byli většinou němečtí vědci nebo publicisté, kteří ve třicátých letech emigrovali do Ameriky a cílem cyklu přednášek tak bylo vytvořit co nejrozmanitější obraz Spojených států, vykreslit Američany jako vysoce kulturní národ. Rovněž byly zdůrazňovány americké vazby na Evropu, ať už to měla být ideová inspirace francouzskou revolucí, nebo přednášky na téma: význam Kanta pro americkou kulturu nebo Nietzsche v Americe. Důraz byl kladen na moderní umění a literaturu, zejména na Walta Whitmana a nositele Nobelovy ceny Ernesta Hemingwaye,¹⁰² stejně jako na evropské (respektive německé) kořeny moderní americké literatury. Jestli se zpočátku objevovaly i nějaké přednášky na „německá“ témata, tak od začátku padesátých let už nebyly téměř žádné. Podle Axela Schildta se Amerika-Häuser také staly „reklamní agenturou“ Spojených národů, ve kterých právě v tomto období dominovaly Spojené státy.¹⁰³

5.4 Oblasti působení kulturní politiky

5.4.1 Film a divadlo

Proces otevírání kin probíhal v americké zóně sice pomaleji, než by si okupační správa představovala, hlavní problém ale nespočíval v nedostatku prostor nýbrž v nedostatku filmů. Během prvních měsíců okupace měli Američané k dispozici jen asi 30 filmů a 25 dokumentů, každý v pěti až šesti kopiích, což nemohlo stačit pro celou zónu.¹⁰⁴ Americká správa tak byla nucena obrátit se na Hollywood. Jako jediný dostupný dodavatel filmů

¹⁰¹ Schildt, str. 174-176.

¹⁰² Ernest Hemingway získal Nobelovu cenu za literaturu v roce 1954.

¹⁰³ Schildt, str. 190.

¹⁰⁴ NORMAN, Albert. *Our German Policy: Propaganda and Culture*. New York : Vantage Press, 1951. str. 60.

získal Hollywood velice silnou pozici, ze které si mohl diktovat podmínky. Přestože americký filmový průmysl nebyl schopen nabídnout takové filmy, jaké by si OMGUS představoval, bylo nutné udělat kompromis mezi tím co bylo k dispozici a co bylo žádoucí.¹⁰⁵ Německé filmové společnosti musely získat od okupační velmoci licenci, a ta byla udělena jen několika malým produkčním společnostem. Státní filmový podnik UFA byl pod kontrolou spojenců až do roku 1950, soukromé filmové společnosti se začaly objevovat až o 6 let později, to už byl ale západoněmecký trh z většiny ovládán americkou produkcí.¹⁰⁶

Německá kina byla doslova zaplavena hollywoodskou produkcí. Je pravda, že Hollywood představoval obrovskou konkurenci pro evropské kinematografie už od 20. let, kdy přišel s fordovským modelem výroby filmů. Americká produkce naprosto nerespektovala evropské tradiční rozdělení kultury na vyšší a nižší, na elitní a lidovou.¹⁰⁷ Zatímco americké filmy nabízely akci odehrávající se kolem jednoho hlavního hrdiny, evropské filmy se více zakládaly na divadelní tradici a postupech, a byly tak přístupné jen vytríbenému publiku. Z filmu se v Hollywoodu stala hromadně vyráběná a mezinárodně prodávaná komodita. Americké filmy více odpovídaly požadavkům spotřebitelů. Nejenže přinášely obrazy hojnosti, byly zdrojem informací o módě, make-upu a dvoření, ale také zobrazovaly atraktivní a hlavně různorodé typy hlavních hrdinů, které oslovovaly široké vrstvy obyvatel. Podle Victorie de Grazia znamenala porážka Německa ve druhé světové válce definitivní vítězství amerického modelu kultury. Německá kultura byla totiž do značné míry spojená s érou kultury založené na tištěném slově, která pro Ameriku v meziválečném období představovala největší konkurenci.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Norman, str. 63.

¹⁰⁶ POMMERIN, Reiner (ed). *Culture in the Federal Republic of Germany, 1945-1995*. Oxford : Berg, 1996. str. 10.

¹⁰⁷ DE GRAZIA, Victoria. Mass Culture and Sovereignty: The American Challenge to European Cinemas, 1920-1960. *Journal of Modern History* 61. March 1989, Vol. 61, No. 1, s. 53-87.

¹⁰⁸ De Grazia, str. 54

Kromě hollywoodských filmů hrály v letech bezprostředně po konci války zásadní roli americké dokumenty promítané po celé okupační zóně v podstatě kdekoli, ve školách, v jakýchkoli dostupných větších prostorách i pod širým nebem. Zpočátku se jednalo jen o narychlo otitulované americké dokumenty například o přírodě, které byly vzápětí nahrazeny dokumenty vyrobenými speciálně pro OMGUS. Měsíčně tyto dokumenty, promítané zdarma, v průměru shlédlo na dva a půl milionu Němců.¹⁰⁹

Kromě filmů byly v kinech promítány ještě týdeníky, které běžely většinou jako před-film. V americké zóně měl týdeník název „Welt im Film“ (svět ve filmu), na plátnech se objevoval před každým filmem do roku 1949. Tímto způsobem bylo týdeník „nuceno“ zhlédnout odhadem 14-20 milionů Němců měsíčně (podle ročního období, jelikož v zimě měla kina větší návštěvnost než v létě).¹¹⁰

V oblasti divadla byl v americké zóně vývoj ještě rychlejší než v zóně sovětské, už tři týdny po konci války byl v Berlíně otevřen *Renaissance-Theater* a do konce roku 1945 se v hlavním městě uskutečnilo neuvěřitelných 121 divadelních premiér.¹¹¹ Na 60 amerických divadelních her bylo přeloženo do němčiny. Důraz byl kladen nejen na rekonstrukci původních divadel, ale i na výstavbu nových budov. Stejně jako v ostatních oblastech kultury bylo Němcům umožněno převzít iniciativu ovšem pod dohledem okupační správy, každý režisér, producent i herec byl podroben pečlivé prověrce a divadelní produkce byla sledována, aby se neobjevovaly nežádoucí kusy.¹¹² V rámci uvolňování pole působnosti pro Němce byla roce 1946 založena speciální rada, která měla schvalovat žádosti o působení v oblasti divadla a hudby. Tato rada ale měla čistě poradní charakter a konečné rozhodnutí i nadále připadlo okupační správě.¹¹³

¹⁰⁹ Zink, str. 245.

¹¹⁰ Zink, str. 243.

¹¹¹ Pommerin, str. 12.

¹¹² Norman, str. 70.

¹¹³ Norman, str. 73.

July 5/1 oborolety
federal oborolety
(reportage z konc. to'boro

5.4.2 Literatura

Literatura přirozeně patřila mezi důležité médium kulturní politiky. Zákon číslo 191 vojenské správy z června 1945 zakázal všechna německá média, což se vyťahovalo i na nakladatelství a knihkupectví. Vzápětí došlo na odstranění knih s nevyhovujícím obsahem z oběhu. V prvních měsících okupace, než mohla být licencována nová vydavatelství, zprostředkoval OMGUS pětadvacet amerických knih v německém překladu, každou po 35 tisících výtisků, aby se alespoň trochu zaplnilo vzniklé vakuum.¹¹⁴ Licenční proces byl náročný, musel být předložen roční nakladatelský plán s konkrétními tituly a ten byl pak posuzován z hlediska přínosu k „demokratizaci“.¹¹⁵ Každá publikace měla povolený náklad 5 tisíc kusů; bylo možné žádat o výjimky a zvýšení nákladu, a to většinou na základě toho, že kniha přispívá k procesu „převýchovy“ německého obyvatelstva.¹¹⁶ Jelikož v prvních poválečných letech nevznikalo mnoho původní německé literární tvorby, přišla okupační správa s iniciativou přesvědčit americké autory k odprodání autorských práv na německé překlady svých děl německým vydavatelům za jednotný poplatek dvě stě padesáti amerických dolarů (problém ale spočíval v tom, že švýcarští nakladatelé za tato práva většinou byli ochotni zaplatit více). Někteří američtí autoři přesto s plánem souhlasili, mezi nimi například Ernest Hemingway nebo Irving Stone.¹¹⁷

5.4.3 Výtvarné umění

V oblasti výtvarného umění pristoupila americká vojenská správa zpočátku k „*negative art policy*“, tedy k eliminaci umění z nacistické éry z muzeí a veřejných prostor. Celkem bylo zabaveno na 8 tisíc exponátů následně převezených do USA.¹¹⁸ ICD

¹¹⁴ Norman, str. 44.

¹¹⁵ Norman, str. 46.

¹¹⁶ Norman, str. 47.

¹¹⁷ Norman, str. 49.

¹¹⁸ Goldstein, *Control of Visual Representation*, str. 284.

(*Information Control Division*) rovněž kontrolovalo umělce působící v té době na území americké okupační zóny, každý umělec, který chtěl vystavovat se musel registrovat a dostat povolení. Rovněž galerie, stejně jako jiná „kulturní“ zařízení, musela mít oficiální povolení, která vydávalo hudební a divadelní oddělení ICD (*Theater and Music Section*).¹¹⁹ Zpočátku se tak americká politika v oblasti výtvarného umění zdála být jen pasivní, s prohloubením rozporů mezi Sovětským svazem a Spojenými státy, ale i tato oblast získala na důležitosti. Oddělení ICD pro muzea, výtvarné umění a archivy (*Museum, Fine Arts and Archives Section – MFA&A*) začalo nejen povolovat výstavy, ale i je samo organizovat, stejně jako výtvarné soutěže a vzdělávací programy nebo výměnné studijní pobyty pro německé umělce do USA. Oficiálně ale tato změna nastala až v polovině roku 1947, kdy přeorientování (reorientation) výtvarného umění přibýlo mezi odpovědnosti MFA&A.¹²⁰ Důraz byl kladen na propagaci moderního umění, které však v Německu nebylo následkem celé dekády nacistické propagandy proti „degenerovanému umění“ moc populární. Například výstava *Maler der Gegenwart* v prosinci 1945 vyvolala velice negativní ohlasy a návštěvníci dokonce poškodili některá z vystavovaných děl.¹²¹ Tento postoj Němců vůči modernímu umění byl interpretován předsedou MFA&A Lehmannem-Hauptem jako pozůstatek nacistické indoktrinace a překážka na cestě k převýchově.¹²²

Modernímu umění tehdy vévodil abstraktní expresionismus, americký „vynález“, stejně tak považovaný za symbol poválečné svobody a demokracie.¹²³ V roce 1946 se divize okupační správy pro kulturní vztahy a vzdělání rozhodla uspořádat v rámci plánu „převýchovy“ v Německu výstavu moderního umění, cílem mělo být demokratizovat a internacionalizovat německou uměleckou scénu.¹²⁴ Přirozeně následovala otázka, co

¹¹⁹ Goldstein, *Control of Visual Representation*, str. 284.

¹²⁰ Goldstein, *Before the CIA*. Str. 768.

¹²¹ Goldstein, *Control of Visual Representation*, str. 288.

¹²² Tamt.

¹²³ *Americanization of Austria*. str. 140

¹²⁴ RUBY, Sigrid. *The Give and Take of American Painting in Postwar Western Europe*. In Papers to the Conference at the German Historical Institute. Washington D.C. (March 25-27 1999.)

konkrétně má být považováno za americké umění, a tedy vystavováno ve světě, nakonec se putovní výstava *Advancing American Art* skládala převážně z abstraktního umění.¹²⁵ V témž roce MFA&A vyhlásila největší poválečnou uměleckou soutěž, kdy hlavní cenou byla cesta do Spojených Států a peněžitá odměna. Vítězem se stal „moderní“ obraz Georga Meistermanna, tolik odlišný od dřívější představy „německého“ umění.

Newyorské Muzeum moderního umění (MOMA) také pořádalo výstavy svých sbírek v zahraničí, do roku 1954 to bylo 27 putovních exhibicí po celém světě, kromě toho zásobovalo Evropu knihami a filmy o umění. Hlavním cílem muzea bylo představit americkou uměleckou scénu co nejrozmanitěji.

Aktivizace americké vojenské správy na poli výtvarného umění došla tak daleko, že její členové v Berlíně v roce 1946 založili neoficiální spolek *Prolog*. Prostřednictvím této organizace seznamovali vybrané představitele německé umělecké scény s nejnovějšími trendy amerického umění a vybírali jednotlivce, které pak OMGUS podporoval jako vzory nového moderního německého umění.¹²⁶ Oficiálně ale americká správa do oblasti umění zasahovat nechtěla, s postupem času však byla nucena tento přístup změnit. V roce 1948 sepsala skupina umělců v Berlíně petici, žádající o podporu ze strany OMGUS, aby umělci nebyli nuceni přijmout pomoc od Sovětů, která byla velkorysá.¹²⁷ Protože byla v tu dobu, zejména v Berlíně, součástí prohlubujícího se sporu mezi oběma velmocemi snaha získat na svou stranu co nejvíce stoupců, vyřídila americká správa tuto záležitost kladně.

5.4.4 Média

5.4.4.1 Rozhlas

V americké zóně byl rozhlas pod kontrolou okupační velmoci do roku 1949. Stanice vysílaly z Frankfurtu, Mnichova, Stuttgartu a Brém. V Berlíně byl *Berliner Rundfunk* pod

¹²⁵ Nakonec musela být výstava stažena kvůli domácímu odporu zpátky do Ameriky, protože vytvářela „špatný obraz“ Spojených států.

¹²⁶ Goldstein, *Control of Visual Representation*, str. 290.

¹²⁷ Goldstein, *Control of Visual Representation*, str. 291.

kontrolou Sovětů, americká správa se tak rozhodla založit nové rádio, RIAS (*Rundfunk im amerikanischen Sektor*), které vysílalo i po roce 1949. Podle Harolda Zinka představovalo RIAS jeden z nejdůležitějších „nástrojů“ Spojených států v Německu, jelikož jeho prostřednictvím mohly dosáhnout za „železnou oponu,“ do východního a Berlína a částí sovětské okupační zóny.¹²⁸ O důležitosti rozhlasu svědčil i fakt, že v případě rozhlasu nedošlo k pokusům předat ho Němcům a rádio přešlo pod pravomoc německých zemí až během první poloviny roku 1949.¹²⁹ Každý den ve večerních hodinách byl na programu „Hlas Ameriky“ (*the Voice of America*), tento pořad produkováný State Departmentem byl vysílán v němčině z New Yorku na krátkých vlnách a trval půl hodiny.¹³⁰

5.4.4.2 Tisk

V americké zóně postupoval proces poválečné obnovy německého tisku pomaleji než na východě. Americká správa zpočátku vydávala vlastní periodika, jelikož udělování licencí německým vydavatelům se protáhlo až do podzimu 1945. Každé periodikum muselo být schváleno americkou správou a získat licenci. Na rozdíl od Sovětů nebyli Američané nakloněni vzniku stranického tisku, poněvadž se to neshodovalo s představou nezávislého tisku a kvůli obavám z možných sporů mezi jednotlivými stranami.¹³¹ Americká vojenská správa vydala pokyny, jimiž se vydavatelé měli řídit, a které byly i součástí licenční smlouvy. Jednalo se o zákaz šíření nacionalistických, militantních a proti-demokratických materiálů nebo materiálů nepřátelských vůči okupačním mocnostem nebo vojenské správě.¹³²

Než se rozběhl proces udělování licencí, vydávala americká správa své vlastní noviny. První německé noviny, *Frankfurter Rundschau*, získaly licenci až koncem července, další

¹²⁸ Zink, str. 242.

¹²⁹ Pilgert, str. 30.

¹³⁰ BROWDER, Dewey. *Americans in Post-World War II Germany*. Lewiston, N.Y. : E. Mellen Press, 1998. str. 106.

¹³¹ Norman, str. 40.

¹³² Browder, str. 99.

periodika následovala během září a října, tehdy byla také ukončena publikace amerických novin až na *Die Neue Zeitung*. Celkem dostalo na podzim 1945 licenci 19 periodik, do konce roku 1949 jejich počet vzrostl na 53.¹³³ Denacifikace tisku měla ale pro Spojené státy i svá úskalí, jelikož nenacističtí novináři a vydavatelé lnuli více k socialismu, než by si Američané byli přáli. Tak se také stalo v případě *Frankfurter Rundschau*, kde se původní redakce skládala ze 3 sociálních demokratů, tří komunistů a jednoho levicového člena bývalé strany Zentrum.¹³⁴

Již na podzim 1945 založila okupační správa v Mnichově noviny *die Neue Zeitung*, které měly působit jako „vývěsní štít“ amerických okupačních úřadů.¹³⁵ *Die Neue Zeitung* byly distribuovány ve všech čtyřech okupačních zónách i v Rakousku pod hlavičkou: americké noviny pro německé obyvatelstvo. Jejich cílem mělo být informovat místní obyvatele o americké politice, představách a názorech a zprostředkovat americký styl psaní.¹³⁶ Noviny měly obrovský úspěch, mimo jiné díky tomu, že *die Neue Zeitung* dostávaly větší přiděly papíru než ostatní periodika, protože spadaly pod vojenskou správu, a dostaly se tak v většímu počtu čtenářů. V lednu 1946 už měly náklad 1,6 milionu výtisků, přitom náklad všech licencovaných periodik dohromady činil asi 4 miliony.¹³⁷ Noviny obsahovaly po vzoru amerických deníků různé sekce jako obchod, politika, sport nebo styl a byly velice „elegantní“, neboť měly k dispozici nejlepší papír, inkoust a nejkvalitnější tisk.¹³⁸

Mnozí z redaktorů byli německými emigranty ze 30. let, kteří se nyní do své země vrátili. Tato skutečnost měla podle Jessicy Gienow-Hecht zásadní vliv na úspěch *die Neue Zeitung*, protože redaktori znali a chápali německou kulturu a byli schopni odpovídajícím způsobem zprostředkovat kulturu americkou.¹³⁹ Protože se ale redaktori zaměřovali ve valné většině na kulturu německou, byli americkou správou neustále kritizováni, pod

¹³³ Zink, str. 235.

¹³⁴ Humphreys, str. 29.

¹³⁵ Schildt, Axel: *Sind die Westdeutschen amerikanisiert worden?* Aus Politik und Zeitgeschichte, B50/2000.

¹³⁶ Gienow-Hecht, *Art is Democracy*, str. 23.

¹³⁷ Gienow-Hecht, *Transmission Impossible*, str. 79-80.

¹³⁸ Norman, str. 36.

¹³⁹ Gienow-Hecht, *Art is Democracy*, str. 24.

jejich vlivem se prý noviny staly příliš intelektuálními a nevěnovaly se vůbec tomu, čemu měly, tedy kultuře americké. První šéfredaktor *die Neue Zeitung*, Hans Habe, odmítal představu čistě amerických novin, které by ignorovaly německou tradici.¹⁴⁰

Do roku 1947 se postupně stupňoval tlak na redakci *die Neue Zeitung* ze strany ICD, neboť si okupační správa uvědomila význam periodika s takovým nákladem. Po roce 1947 se staly tyto noviny jedním z nástrojů studené války, když byla jejich distribuce v sovětské zóně zakázána a výtisky v miniaturní formě se na východ šířily pokoutně prostřednictvím tajných agentů.¹⁴¹ Také obsah periodika se změnil, začaly se objevovat články kontrastující sovětský systém se západní demokracií, upozorňující na horšící se životní podmínky ve východní zóně a na americkou velkorysost. K popisu dění ve východní zóně začala být používána terminologie dříve vyhrazená jen pro nacismus (deportace, Gestapo, čistky...)¹⁴² *Die Neue Zeitung* fungovalo až do roku 1955, kdy americký Kongres odhlasoval (hlavně kvůli vysokým nákladům) konec vydávání amerického periodika.

5.5 Prostředky implementace kulturní politiky

5.5.1 Cenzura

Američané ustoupili od před-cenzury již v září 1945, nadále ale pokračovala cenzura po publikaci, kdy odpovědní pracovníci mohli požadovat následnou opravu, doplnění nebo i úplné stažení informací.¹⁴³ Vojenská správa tak mohla kontrolovat dodržování svých nařízení, zejména zákaz kritiky okupačních sil nebo oddělení zpráv od komentářů.

Kritika okupačních velmocí byla zakázána. Poté co oboje frankfurtské noviny *Rundschau* i *Neue Presse* kritizovaly rekvizici budov pro potřeby okupačních vojsk hessenskou vojenskou správou, dostaly obě redakce napomenutí a pokyn držet se platných ustanovení, v dalších případech kritiky okupační mocnosti byla vydavatelství nucena

¹⁴⁰ Norman, str. 36.

¹⁴¹ Gienow-Hecht, *Art is Democracy*, str. 41.

¹⁴² Gienow-Hecht, *Transmission Impossible*, str. 126.

¹⁴³ Humphreys, str. 32.

například zkrátit obsah deníku.¹⁴⁴ Dalším příkladem může být případ satirického časopisu *Ulenspiegel*, kterému byl snížen příděl papíru poté, co se jeho terčem staly Spojené Státy a americká politika.¹⁴⁵

Počáteční období, kdy se omezení tisku týkala hlavně nacismu, nevydrželo příliš dlouho. Jak již bylo řečeno, denacifikace vedla k levicovému zaměření redakcí a to se neslučovalo s rostoucím protikomunistickým cítěním na Západě. Komunistům a levicovému tisku byly postupně odebrány licence nebo byla snaha o jejich „vyvážení“ licencováním pravicovějšího periodika, jako v případě licence *Frankfurter Neue Presse* udělené stoupcům křesťanských demokratů jako protiváha k sociálně-demokraticky zaměřenému *Frankfurter Rundschau*.¹⁴⁶ Dalším příkladem může být odebrání licence časopisu *Der Ruf* v roce 1947, když v něm Hans Werner Richter a Alfred Andersch propagovali střední, sociálně-demokratickou cestu mezi Východem a Západem.¹⁴⁷

5.5.2 Monopolizace informačních zdrojů

Dalším prostředkem kontroly bylo zřízení monopolní informační agentury. Zpočátku byly mezinárodní zprávy zprostředkovávány tiskovou agenturou Spojených států sídlící v Lucembursku. V červnu 1945 OMGUS založil tiskovou agenturu *Deutsche Nachrichten Agentur* (DNA), která se rychle stala nejdůležitějším zdrojem informací v americké zóně. V říjnu 1946 přešla agentura do německých rukou, byla kolektivně spravována vydavateli 41 novin tehdy licencovaných v americké zóně a přejmenována na DANA *Deutsche Allgemeine Nachrichten-Agentur*, zůstala ale pod značným vlivem vojenské správy.¹⁴⁸ V roce 1949 stáhl OMGUS své kontrolní důstojníky z agentury a DANA byla sloučena s obdobnými agenturami ve francouzské a britské okupační zóně (*Süddeutsche*

¹⁴⁴ Norman, str. 41.

¹⁴⁵ Goldstein, *Control of Visual Representation*, str. 295.

¹⁴⁶ Humphreys, str. 30.

¹⁴⁷ Stephan, str. 73.

¹⁴⁸ Browder, str. 101.; Norman, str. 42.

Nachrichten Agentur resp. *Detscher Presse Dienst*).¹⁴⁹ Kromě toho Američané zřídili ještě zvláštní agenturu zprostředkovávající zprávy ze Spojených států, *U.S. Feature Service* alias „*Amerika Dienst*“, která se stala velice populární už jen proto, že její služby byly zdarma.¹⁵⁰

5.6 Vývoj americké kulturní politiky v Německu

Spojené státy na rozdíl od Sovětského svazu neměly před druhou světovou válkou mnoho zkušeností s propagandou a zahraniční kulturní politikou. První orgán zaměřený na tuto činnost, Oddělení pro kulturní vztahy (*Division of Cultural Relations*), byl zřízen až těsně před válkou. V Německu byla hlavním cílem Spojených států denacifikace a zabránění další potenciální militarizace Němců, ostrý postup proti Německu byl prosazován americkým ministrem financí Henry Morgenthauem. Tzv. Morgenthaův plán měl za cíl omezit německý průmysl a v podstatě tak z Německa vytvořit agrární stát, prvky tohoto plánu se přenesly do směrnice JCS 1067, základního dokumentu pro postup americké správy v Německu.¹⁵¹ Už v září 1946 ale došlo k přehodnocení americké politiky vůči Německu v projevu amerického ministra zahraničí Jamese F. Byrnesa ve Stuttgartu, ve kterém zamítl Morgenthaův plán a vyjádřil americkou podporu pro nezávislé a demokratické Německo.¹⁵² V dalším roce dostala americká politika v Německu (a v Evropě vůbec) novou dimenzi díky Marshallovu plánu, finanční podobě Trumanovy doktríny zadržování komunismu.

V kulturní politice Spojených států se mezinárodní vývoj také odrazil. Zatímco v prvních poválečných letech byla politika zaměřena na denacifikaci a licencování na základě prověrek, s prohlubujícím se konfliktem mezi USA a SSSR dostala kulturní politika nový rozměr. V základní směrnici pro postup v Německu JSC1067 nebyl kulturní

¹⁴⁹ Zink, str. 239. Pilgert, str. 17.

¹⁵⁰ Zink, str. 239.

¹⁵¹ Joint Chiefs of Staff Directive 1067 (směrnice Sboru náčelníků štábu).

¹⁵² Viz. Speech by J.F. Byrnes, United States Secretary of State, Restatement of Policy on Germany, Stuttgart, September 6, 1946. <http://usa.usembassy.de/etexts/ga4-460906.htm>

politice věnován prostor, důraz byl kladen na zprostředkování materiálů o Spojených státech jako vzoru a iniciativa měla být přenechána Němcům samotným, ovšem pod dohledem okupační správy. Se zhoršením vztahů mezi oběma velmocemi a zostřením sovětské rétoriky proti Západu byly ale Spojené státy nuceny přehodnotit svůj přístup ke kulturní politice. Americký postup v oblasti kultury byl tak od roku 1947 mnohem aktivnější. V oblasti výtvarného umění už tak nešlo jen o eliminaci nevhodného ale o prezentaci vhodného a „přeorientování“ se dostalo na seznam odpovědností okupační správy. V roce 1947 Američané spustili operaci „*talk-back*“, která měla být reakcí na sovětskou ideologickou ofenzívu, jakýmsi Marshallovým plánem v oblasti kultury a měla vysvětlit Němcům základní principy demokracie jako protikladu komunistického systému.“¹⁵³ Změna se tak projevila i v obsahu oficiálního periodika *Die Neue Zeitung*, začalo vycházet více článků vyzdvihující úspěchy v západních zónách v porovnání se situací v zóně sovětské.

6. „Sovětizace“ vs. „amerikanizace“

Přístup ke kulturní politice obou velmocí měl mnoho shodných rysů. Ať už se jedná o strukturu správy kulturní politiky, kdy vedle výkonných orgánů okupační správy (*Informationsverwaltung* a *Abteilung für Volksbildung*, ICD, MFA&A) existovaly další organizace kulturní povahy jako Amerika-Häuser nebo domy Sovětsko-německého přátelství, ale také instituce ne zcela oficiální, respektive ne přímo napojené na okupační správu (*Kulturbund* nebo *Prolog*). Právě tyto orgány měly mít značný význam, například informační centra a knihovny hrály v poválečném období důležitou roli, jelikož tištěných zdrojů byl nedostatek (množství ročně vydaných knih tvořilo v poválečných letech sotva desetinu počtu z roku 1932), mnoho knih bylo vyřazeno z oběhu, protože byly vydány za předchozího režimu.¹⁵⁴ Cílem těchto organizací bylo především propagovat obě velmoci

¹⁵³ Stephan, str.76.; Gienow-Hecht, *Transmission Impossible*, str. 124.

¹⁵⁴ Pommerin, str. 7.

v očích Němců. Důležitou roli hrály též instituce vytvořené okupační správou jako německé, jakou bylo v sovětské zóně už od roku 1945 DVV.

Obě strany si za oficiální cíl kladly převýchovu Němců, a to za pomoci Němců samotných. Z tohoto přístupu vyplývala tendence předávat postupně pravomoci do německých rukou. Otázkou ale bylo jak rychle k tomu mělo dojít a do jaké míry získali Němci skutečně kontrolu. V sovětské zóně tak bylo již v prvním roce okupace založeno DVV, ale jednalo se jen o paralelní orgán a poslední slovo měla i nadále okupační správa. Proto například skutečnost, že rozhlas v sovětské zóně již od roku 1945 spadal pod DVV, ještě neznamenal volné pole působnosti pro jeho německé zaměstnance, jelikož o konečné podobě vysílání rozhlasu rozhodovali kontrolní důstojníci okupační správy. Stejně tak tomu bylo v americké zóně, kde byl rozhlas pod americkou kontrolou až do léta 1949, na rozdíl od východní zóny ale do té doby nedošlo ani k jeho částečnému nebo zdánlivému předání Němcům, jelikož byl rozhlas považován za jedno z nejsilnějších médií. Obecně ale kompetence postupně přecházely do německých rukou, rozdíl byl ale v jejich výběru, jelikož v sovětské zóně byla denacifikace záhy spojena s odstraněním opozice SED a postupným budováním vlády jedné strany.

Ve všech oblastech kultury bylo k znovuzahájení činnosti potřeba získat licenci od okupační správy. Postup obou velmocí se v tomto ohledu shodoval, jelikož měly společný cíl – denacifikaci. Osobní prověrku pro získání licence tak musel podstoupit každý, kdo chtěl v oblasti kultury působit, ať už to byl umělec, majitel kina či divadla, nebo vydavatel novin. Zatímco v prvních poválečných letech mělo licencování sloužit především k zabránění nacistům v návratu do kulturní sféry, během několika let se z licencí stal jeden z nástrojů vhodných k použití ve vzájemném konfliktu obou velmocí. To bylo patrné zejména v oblasti tisku, v americké zóně se objevily případy odebrání licence redaktorům sympatizujícím s komunisty, na druhé straně železná opona se naopak situace obrátila ve prospěch tisku licencovaného komunistické straně.

Přestože i v oblasti tisku musely redakce v obou zónách získat licenci, nebyl přístup obou okupačních správ k této sféře stejný. Velmoci se rozcházely v názoru na stranický

tisk, přestože ve Výmarském Německu existoval jak stranický, tak i nestranický tisk, v poválečném období se velmoci přiklonily každá jen k jedné z možností. V americké zóně nebylo politickým stranám dovoleno mít vlastní periodikum z obavy, že by to vedlo k destabilizaci situace kvůli sporům mezi jednotlivými stranami v tisku. V sovětské zóně naopak byl licencován až na pár výjimek jen stranický tisk, kdy každá politická strana měla nárok na jedno hlavní a další regionální periodika. Tento přístup ale již od počátku sklouzl k protěžování tisku komunistické strany. Jak již bylo řečeno, i v sovětské zóně bylo uděleno několik licencí soukromým osobám v letech 1946-1947, ty byly ale postupně donuceny ukončit činnost. Jednalo se tak jen o symbolický krok ke zmírnění kritiky sovětského okupačního režimu.

Jak Spojené státy tak i Sovětský svaz přistoupily k další kontrole tisku, tedy periodik, která již získala licenci. Od před-cenzury ustoupily obě velmoci poměrně záhy, Američané do konce prvního roku okupace, Sověti byli ke stejnému donuceni o rok později. I poté se ale na tisk vztahovala omezení, jako zákaz kritiky okupačních velmocí a periodika byla za porušení těchto nařízení postihována. I v otázce kontroly přílivu informací do svých zón postupovaly obě velmoci zpočátku stejně, po zřízení informační agentury došlo vzápětí na obou stranách k jejímu předání do německých rukou, obě agentury ale zůstaly pod dohledem okupační správy.

7. Závěr

Kulturní politika byla pro obě velmoci důležitou součástí postupu v okupovaném Německu, jelikož jedním z hlavních cílů okupace bylo zabránit dalšímu konfliktu vyvolanému německou stranou, čehož mělo být dosaženo denacifikací a převýchovou německého národa. V prvních letech okupace se tak kulturní politika zaměřovala na vykořenění nacistické ideologie z kulturního života. Na druhé straně se obě velmoci snažily nabídnout svou alternativu státu, státního zřízení, politiky, životního stylu i kultury (pro obě strany budoucí železná opona to byla „demokracie“). Součástí kulturní politiky tak byla i propagace obou velmocí a vytváření jejich pozitivního obrazu

prostřednictvím přílivu amerického respektive sovětského umění, filmu, literatury do Německa nebo naopak vysláním Němců do dané země za účelem získání pozitivního dojmu.

Jelikož studená válka nebyla jen konfliktem politickým, technologickým a ekonomickým ale také střetem idejí, stala se kulturní politika a propaganda klíčovou součástí strategie obou velmocí. Rozdělené Německo bylo „ideálním“ prostředím pro tuto srážku idejí. V letech 1946-48 se tak dá pozorovat zlom, kdy se spojení obou velmocí dostávalo do krize a svět byl rozdělen železnou oponou. Sovětská strana se stala ideologicky nekompromisnější a média i umění byla stále častěji využívána ke kritice Západu. Stejně tak Spojené státy byly nuceny na prohlubující se krizi reagovat a přehodnotit svůj přístup ke kulturní politice.

V kulturní politice obou velmocí v Německu tak zajisté došlo ke změně. Nejednalo se ale ani tak o proměny v politice samotné, jelikož metody a postupy používané Spojenými státy i Sovětským svazem byly do značné míry shodné, ale spíše o směr, kterým se tato politika vymezovala. V prvních letech představovala vymezení bod Třetí říše a nacismus, postupem času ale tento společný „nepřítel“ ustoupil do pozadí a obě velmoci se začaly definovat vůči sobě navzájem. Propagace vlastního pozitivního obrazu už tak nebyla alternativou k německé nedávné minulosti ale variantě nabízené antagonistickou velmocí.

Prohloubení rozporů mezi Spojenci tak vedlo k zosílení rétoriky Sovětského svazu, sovětizace už nebyla jen postupným procesem ale stala se oficiálním cílem okupace. Poté, co SSSR začal otevřeně vystupovat proti Západu, dostaly se i Spojené státy do situace, kdy bylo nutné přehodnotit strategii v oblasti kulturní politiky. V rámci své doktríny o zadržování komunismu se prezident Truman přiklonil k tvrdému postupu proti sovětské rétorice.

Nabízí se tedy otázka, jaký podíl měla tato politika na vzniku situace, kdy se vývoj rozdělených částí Německa po vzniku dvou samostatných států v roce 1949 ubíral naprosto odlišným směrem. Obě velmoci začínaly se stejným cílem, tedy demokratizací Německa, brzy se projevilo, že představy o „demokracii“ se na obou stranách značně lišily,

přesto vykazoval postup v kulturní politice mnoho shodných rysů. Jelikož se metody a postupy volené oběma stranami shodovaly do tak značné míry, je nutno příčiny odlišných osudů východního a západního Německa a výsledky kulturní politiky hledat jinde, ne v politice samotné, ale v tom co bylo jejím východiskem a jak zapadala mezi ostatní okupační politiky. Rozdíl tak nebyl ve vytváření svého obrazu světa a jak toho bylo dosahováno, jelikož obě strany železné opony ve své snaze převychovat německé obyvatelstvo volily obdobné metody, nýbrž v tomto obrazu světa a světovém názoru samotném.

8. Abstract

On June 5th 1945 the Allies took over the control of Germany divided into 4 military occupation zones. The main aim of the occupation was to prevent the occurrence of another armed conflict caused by German militarism, thus along with the principles of “4D” established in Potsdam, reeducation of the German nation was to play a significant role. The emphasis on reeducation and denazification projected itself into the occupational cultural policy of Allied powers.

This paper focuses on the cultural policy of the United States and the Soviet Union in the sphere of “immediate reeducation”, i.e. media and cultural life, the approach of the two sides of the future iron curtain to this sphere of policy and the changes of this approach over time dependent on the development of the international situation. The declared objective of the cultural policy of both superpowers was the “democratization” of Germany. But because the US and the USSR were at the time on the opposite sides of the ideological spectrum it soon became obvious that the understanding of “democratization” by both sides is far from identical. The Soviet version of “democratization” thus soon turned out to be creepy “Stalinization”, which led to the fact that in 1949 two completely different German states came to existence, a parliamentary democracy and a centralized socialist republic with one party rule.

This paper is pointing to the fact that despite the differences in ideology the methods and policies applied by both sides in the cultural sphere were to a large extent identical. The entire media scene was shut down at the beginning of the occupation in both zones to be rebuilt through a system of licensing. Licensing was applied also in other branches of cultural life; basically every one who wanted to perform had to obtain a license. The administrative organs and control were supposed to be gradually handed over to Germans, on both sides, however, the process of transmission of power was not the priority, the most important sections of the media sphere (for example the radio) were kept under control as long as possible.

Along with control both sides also tended to propagate their own culture in order to construct in Germany such an image of the world that would be favorable for the one or the other superpower. Germany was thus flooded with American, respectively Soviet films, theater, arts and literature, which were meant to create a positive picture of the given superpower.

Along with the development of international situation and the deterioration of relations between East and West changes took place also in occupational cultural policy in Germany. The Soviet rhetoric became openly antagonistic towards the West and all forms of western influence; also the Americans toughened their approach in the spirit of the containment of communism policy. The Cold War thus brought along a shift in the cultural policy in Germany on both sides of the iron curtain, the alterations, however, were more in the direction of cultural policy than in its factual matter. Cultural policy of the United States and the Soviet Union was thus not directed against the preceding era and the nazi ideology any more, but against the antagonistic superpower.

Due to the fact that the US and the USSR tended to exercise policies similar to such an extent, the influence of cultural policy on the creation of two almost opposite German states has to be seen not in the policy itself and the construction of the particular image of the world but in its larger context and the world image itself.

Teze bakalářské práce

Jméno:

Tereza Vorlová

E-mail:

Terulka@hotmail.com

Semestr:

LS

Akademický rok:

2005/2006

Název práce:

Kulturní politika USA a SSSR v okupovaném Německu

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

LS 2006/2007

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Vít Smetana

Vedoucí práce (není povinné):

PhDr. Ota Konrád

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Kulturní politice okupačních velmocí není v literatuře k tématu věnováno mnoho prostoru, přestože se jedná o velice bohaté téma. Zejména srovnání amerického a sovětského přístupu ke kulturní politice nabízí mnoho zajímavých paralel.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Práce by se měla pokusit o komparaci přístupu Spojených států a Sovětského svazu k otázkám kulturní politiky v okupovaném Německu v letech 1945-1949. Dále by se měla pokusit odpovědět na otázku jaké byly cíle této politiky a prostředky dosažení těchto cílů, zda-li byla politika jednotlivých stran úspěšná či nikoli a jaký vliv mělo na politiku propuknutí studené války.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Po druhé světové válce, kdy došlo k rozdělení poraženého Německa na okupační zóny, vykonávaly velmoci v Německu okupační správu, do níž patřila i kulturní politika. Cílem této politiky byla stejně jako v ostatních oblastech působení okupační správy převýchova německého obzvatelstva a zabránění dalšímu možnému konfliktu vyvolanému německým militarismem. Na začátku okupace začínaly Spojené státy a Sovětský svaz jako spojenci, na

konci okupace stály na opačných stranách železné opony. Jelikož byla studená válka především konfliktem ideologickým, byla kulturní politika oblastí kde se tento střet měl projevit.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

- 1) úvod
- 2) americká okupační kulturní politika v západní zóně
- 3) sovětská kulturní politika ve východní zóně
- 4) amerikanizace vs. sovětizace
- 5) závěr

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- Doering-Manteuffel, Anselm. *Wie westlich sind die Deutschen? Amerikanisierung und Westernisierung in 20. Jahrhundert.* Göttingen, 1999.
- Jarasch, Konrad, Siegrist, Hannes. *Amerikanisierung und Sowjetisierung in Deutschland 1945-1970.* Frankfurt, 1997.
- Schildt, Axel. *Zwischen Abendland und Amerika.* München: Oldenbourg, 1999.
- Boehling, Rebecca. *The Role of Culture in American Relations with Europe: The Case of the United States ' Occupation of Germany.* In: Diplomatic History, vol.23,1999.
- Junker, Detlef. *The United States and Germany in the era of the Cold War 1945-1990.* New York, 2004.
- Jäger, Manfred. *Kultur und Politik in der DDR : 1945-1990.* Köln : Edition Deutschland Archiv, c1994
- Rodovič, J.V.. *Germanskaja problema v 1945-1955 godach i pozicija SSSR.* Tula, 1997.
- Pike, David. *The Politics of Culture in Soviet Occupied Germany, 1945-1949.* Stanford, 1992.
- Harrison, Hope M. *Driving the Soviets up the Wall.* Princeton, 2003.
- Naimark, Norman M. *The Russians in Germany.* Harvard, 1997.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře	27.6.2007	U.S. Jan
Garant oboru	27.6.07	Gerwky

9. Seznam použitých zkratk

ADN *Allgemeine Deutsche Nachrichtendienst*

DANA *Deutsche Allgemeine Nachrichten Agentur*

DENA *Deutsche Nachrichten Agentur*

DVV *Deutsche Verwaltung für Volksbildung*

GDSF *Gesellschaft für Deutsch-Sowjetische Freundschaft*

ICD *Information Control Division*

MFA&A *Museum, Fine Arts and Archives Section*

OMGUS *The Office of Military Government of the United States for Germany*

OWI *Office of War Information*

SMAD *Sowjetische Militäradministration in Deutschland*

SNB *Sowjetisches Nachrichtenbüro bei der sowjetischen Militärverwaltung*

RIAS *Rundfunk im amerikanischen Sektor*

VOKS (BOKC) *Všesvazové oddělení pro kulturní vztahy se zahraničím - Всесоюзное общество культурной связи с заграницей*

10. Použitá literatura:

- BENZ, Wolfgang. *Potsdam 1945. Besatzungsherrschaft und Neuaufbau in Vier-Zonen-Deutschland*. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1992. 272 s.
- BENZ, Wolfgang. *Zwischen Hitler und Adenauer*. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch, 1991. 248 s.
- BOEHLING, Rebecca. The Role of Culture in American Relations with Europe: The Case of the United States' Occupation of Germany. *Diplomatic History*, 1999 vol.23, no.1,s. 57–69.
- BROWDER, Dewey. *Americans in Post-World War II Germany*. Lewiston, N.Y. : E. Mellen Press, 1998. 192 s. ISBN 07-734-2245-5.
- CLEMENS, Gabriele. *Britische Kulturpolitik in Deutschland 1945-1949 : Literatur, Film, Musik und Theater*. Stuttgart : Steiner, 1997. 308 s.
- DENNIS, Mike. *The Rise and Fall of the German Democratic Republic, 1945-1990*. New York : Longman, 2000. 334 s. ISBN 05-822-4561-3.
- DIETRICH, Gerd. "...wie eine kleine Oktoberrevolution..." *Kulturpolitik der SMAD 1945-49*. In CLEMENS, Gabriele: *Kulturpolitik im besetzten Deutschland 1945-1949*. Stuttgart : Steiner, 1994. 264 s.
- DIZARD, Wilson P. *Inventing Public Diplomacy*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2004. 255 s. ISBN 1-588-2628-8-X.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm. *Wie westlich sind die Deutschen? Amerikanisierung und Westernisierung in 20. Jahrhundert*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, c1999. 160 s.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm. *Transatlantic Exchange and Interaction – The Concept of Westernization*. In Papers to the Conference at the German Historical Institute. Washington D.C. (March 25-27 1999). Dostupný z WWW: <http://www.ghi-dc.org/conpotweb/westernpapers/index.html>.
- FOITZIK, Jan. *Sowjetische Militäradministration in Deutschland (SMAD) 1945-49. Struktur und Funktion*. Berlin, 1999.
- GEERTZ, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York : Basic Books, 1973. 470 s. ISBN 0-465-0342-5-X.
- GEPPERT, Dominik (ed). *The Postwar Challenge. Cultural, Social and Political Change in Western Europe, 1945-1958*. London : Oxford University Press, 2003. 402 s. ISBN 01-992-6665-4.
- GIENOW-HECHT, Jessica. "How good are we?" *Culture and the Cold War*. In SCOTT-SMITH, Giles; KRABBENDAM, Hans. *The Cultural Cold War in Western*

Europe 1945-1960. London ; Portland, OR : Frank Cass, 2003. 335 s. ISBN 07-146-5308-X.

- GIENOW-HECHT, Jessica. Art is Democracy and Democracy Is Art: Culture, Propaganda and the Neue Zeitung in Germany, 1944-1947. *Diplomatic History*, Winter 1999, vol.23, no.1. s. 21-43.
- GIENOW-HECHT, Jessica. *Transmission impossible. American Journalism as Cultural Diplomacy in Postwar Germany 1945-1955*. Baton Rouge : Louisiana State University Press, 1999. 230 s. ISBN 08-071-2310-2.
- GOLDSTEIN, Cora Sol. *The Control of Visual Representation: American Art Policy in Occupied Germany, 1945-1949*. In SCOTT-SMITH, Giles; KRABBENDAM, Hans. *The Cultural Cold War in Western Europe 1945-1960*. London ; Portland, OR : Frank Cass, 2003. 335 s. ISBN 07-146-5308-X.
- GOLDSTEIN, Cora Sol. Before the CIA. American Actions in German Fine Arts (1946-1949). *Diplomatic History* 29, November 2005, no.5, s. 747-778.
- DE GRAZIA, Victoria. Mass Culture and Sovereignty: The American Challenge to European Cinemas, 1920-1960. *Journal of Modern History* 61. March 1989, Vol. 61, No. 1, s. 53-87
- HUMPHREYS, Peter J. *Media and Media Policy in Germany. The press and Broadcasting since 1945*. Manchester; New York : Manchester University Press, 1996. 349 s. ISBN 07-190-3196-6.
- JAEGER, Manfred: *Kultur und Politik in der DDR*. Köln : Edition Deutschland Archiv, c1994. 285 s.
- JARAUSCH, Konrad; HANNES, Siegrist. *Amerikanisierung und Sowjetisierung in Deutschland 1945-1970*. Frankfurt : Campus, 1997. 411 s.
- KLESSMANN, Christoph. *Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945-1955*. Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1986. 576 s.
- KROES, Rob. *American Empire and Cultural Imperialism. A View from the Receiving End*. In Papers to the Conference at the German Historical Institute. Washington D.C. (March 25-27 1999). Dostupný z WWW: <http://www.ghi-dc.org/conpotweb/westernpapers/index.html>
- NAIMARK, Norman M. *The Russians in Germany. A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-49*. Cambridge: Harvard University Press 1997. 586 s. ISBN 06-747-8406-5.
- NORMAN, Albert. *Our German Policy: Propaganda and Culture*. New York : Vantage Press, 1951. 85 s.
- PIKE, David. Cultural Politics in Soviet-Occupied Germany 1945-46. *Journal of Contemporary History*, Jan., 1989, vol. 24, no.1, s. 91-123.
- PIKE, David. *The Politics of Culture in Soviet Occupied Germany, 1945-1949*. Stanford : Stanford University Press, 1992. 691 s. ISBN 08-047-2093-2.

- PILGERT, Henry. *Press, Radio and Film in West Germany 1945-1953*. Historical Division, Office of the Executive Secretary, Office of the U.S. High Commissioner for Germany, 1953. 123 s.
- PLATO, Alexander von. *Ein unglaublicher Frühling : erfahrene Geschichte im Nachkriegsdeutschland 1945-1948*. Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1997. 400 s.
- POMMERIN, Reiner (ed). *Culture in the Federal Republic of Germany, 1945-1995*. Oxford : Berg, 1996. 151 s. ISBN 1-859-7309-14.
- RUBY, Sigrid. *The Give and Take of American Painting in Postwar Western Europe*. In Papers to the Conference at the German Historical Institute. Washington D.C. Dostupný z WWW: <http://www.ghi-dc.org/conpotweb/westernpapers/index.html>
- SCHILDT, Axel. *Zwischen Abendland und Amerika*. München: Oldenbourg, 1999. 242 s.
- SEMIRJAGA, Michail. *Sowjetische Okkupation und das Kulturelle Leben in Berlin 1945-1949*. In HINZ, Hans-Martin. *Die vier Besatzungsmächte und die Kultur in Berlin 1945-1949*. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 1999. str. 41-49. ISBN 3-934-5650-77.
- SHIBATA, Masako. *Japan and Germany under the U.S. Occupation. A Comparative Analysis of Post-War Education Reform*. Lanham : Lexington Books, 2005. 213 s. ISBN 07-391-1149-3.
- STRUNK, Peter. *Zensur und Zensoren*. Berlin : Akademie, 1996. 183 s.
- STEPHAN, Alexander (ed). *The Americanization of Europe : culture, diplomacy, and anti-Americanism after 1945*. New York : Berghahn Books, 2006. 432 s. ISBN 1-845-4508-5-X.
- WIECK, Randolph. *Ignorance Abroad. American Educational and Cultural Foreign Policy and the Office of Assistant Secretary of State*. Westport, Connecticut : Praeger, 1992. 170 s. ISBN 02-759-3798-4.
- ZINK, Harold. *United States in Germany, 1945-1955*. Princeton : Van Nostrand, 1957. 374 s.
- ŽIDKOV, V.S.; SOKOLOV, K.B. *Kulturnaja politika Rossiji: Teoria i istorija*. Moskva : Izdatel'skij servis : Akademičeskij projekt, 2001. 590 s.